

A tartalomról:

Dr. Kohn Zoltán: Kollektív felelősségtudat — Dr. Feuerstein Emil (Tel-Aviv): A kilenzázéves Rasi (1040—1940) — Dórion (Friedmann) Izrael: Lynkeus birodalma — Timár Magda: Sión szép leánya (Vers) — Kiss Arnold: Az Isten énekese — Dr. Junger József: A zsidó társadalomszemlélet alapvonalai — Dr. Herskovits Fábán: A „kiválasztott nép“ körül — Sós Endre: Vers — Liszt Ferenc: A zsidó istentisztelet — „Mesek Hapoáloth“ a Wizo leányfarmja — Nádass József: Két sakkjátékos — Dr. Farkas József: Kol-Nidre — a hit védelmében — Korein Dezső: Reb Kive Pópe — Omzsa izraelita családi naptár az 5701. szinagogai évre — Hét illusztráció

ALUL

ÉS JÖVŐ

ZSIDÓ LAP

SZERKESZTI ÉS KIADJA

DR. PATAI JÓZSEF

MULT ÉS JÖVŐ SZERKESZTŐSÉGE ÉS KIADÓHIVATALA
BUDAPEST, V., VADÁSZ-UTCA 11

Felelős szerkesztő és kiadó:
DR. PATAI JÓZSEF

Megjelenik
minden hó 15-én

Telefonszám:
111-901

Kiadóhivatali igazgató
VIRÁG GYULA

Előfizetési díj egész évre: 24 pengő, Romániában 900 lei, Szlovákiában 120 ks, Jugoszláviában 250 dinár,
Amerikában 5 dollár.

A kitünő HOFFMAN-féle orth. כשר vendéglőben

változatos, finom menü mérsékelt árban
házhoz szállítva is. Lakodalmakat vállal
elsőrendű kivitelben. Elsőrendű fajborok

Budapest, VI., Révay-utca 4/B

Telefon: 1-238-43

TIVOLI VI., NAGYMEZŐ-U. 8
TELEFON: 123-049

ELŐADÁSOK kezdete: Hétfőtől péntekig ½5, 7, ½10
Szombaton: ¾4, ¾6, ¾8, ¾10.

Vasár- és ünnepnap: ¾2, ¾4, ¾6, ¾8, ¾10.

Minden vasárnap d. e. **FILMMATINÉ**
olcsó helyárral: ¾10 és ¾12 órai kezdettel, más-
más műsorral.

Visó Márkné
HÖLGYFODRÁSZ ÉS PARÓKAKÉSZÍTŐ

Speciális hajmunkák. Tartós hullám.
Hajfestés szakszerűen

BUDAPEST
Károly-körút 25, félem.
[Király-utca sarok]

Telefon: 330-693

— **ELJEGYZÉS.** Dr. Fuchs Dezső okleveles ügyvéd
(Beregszász) és Neufeld Zsuzsika úrleány (Beregszász)
jegyesek.

HALÁLOZÁS. Szenes Fülöpné, Szenes Fülöp budapesti
tanár és festőművész felesége, sz. Deutsch Regina e hetek-
ben hosszú betegség után jobblétre szenderült. Nevezett úri-
asszony nagyon vallásos életet élt, támogatta a zsidó szegé-
nyeket. A temetésén felekezetkülönbség nélkül vettek részt
és Hevesi Simon dr. főrabbi szívhezszólóan búcsúztatta.

Deutschberger Samu szeszgyáros Kassán 74 éves korában
elhúnyt. Halála városszerte nagy részvétet keltett.

Blum Sámuelné kassai szeszgyáros özvegye Ungváron
meghalt. A család holttestét Kassára szállította. Temetése
általános részvét mellett ment végbe.

Elhúnyt Klein Ignácné rabbiné, szül. Friedrich Róza ר' ר' שצמאר
város zsidóságának osztatlan nagy részvéte mellett
ugyanazon a napon kísérték utolsó földi útjára. Az elhúnyt-
ban Klein Ignác szatmári rabbi feleségét, dr. Klein Ernő
érsekújvári rabbi és húgai édesanyjukat gyászolják.

MANDL BERNÁT HALÁLA. Nagy veszteség érte a ma-
gyar zsidó pedagógiát és a magyar zsidó történettudományt
Mandl Bernát elhunytával. Mandl Bernát 1852-ben Sze-
nicén született. 1896 óta a Pesti Izr. Hitközség polgári fiúiskolá-
jának tanára és c. igazgatója volt. Ő volt a magyar zsidó
mult legnagyobb élő ismerője. Évtizedek munkájával az
Országos Levéltárban és más gyűjteményekben a magyar
zsidó mult összes írásos okmányait végigtanulmányozta.
1937-ben az ő gyűjtésében és összeállításában jelent meg a
magyar zsidóság oklevéltárának, a *Monumenta Hungariae
Judaica*-nak II. és III. hatalmas kötete. A Magyar Zsidó
Múzeum megteremtésének egyik elgondolója, főmunkása és
rendezője volt. Temetése október 6-án méltó keretek közt
folyt le a rákoskeresztúri temetőben.

Siremlékek

nagy választékban

EICHBAUM MÓR

kőfaragómester raktáraiban

V., Rudolf-tér 3 (Margithidnál)

Karmel ארמיה כשר Penzió Budapesten

VI., Andrásy-út 43 * Telefon 1-289-67

Villamos és autóbusz összeköttetés a város minden részébe

Elsőrendű családi penzió a város központjában, tel-
jesen *ujonnan* berendezve. *Legnagyobb kényelem,*
modernül berendezett, szépfekvésű szobák folyó
vízzel. Fürdőszobák. Bőséges és elismerten kitünő
konyha. Kivánatra diétikus ellátás. Figyelmes ki-
szolgálás. Abszolút tisztaság. Olcsó árak, hideg- és
melegvíz. Referenciát a budapesti orth. rabbiság
ad. Szobák napokra is igénybe vehetők. Előzetes
szobafoglalás. Szíveskedjék nagybecsű látogatásával
bennünket megtisztelni.

Sirkövek Budán, Margittánál

I., Torbágyi-út 2. szám
59-es villamos végállomás
a Farkasrét zsidó temető mellett
Telefon: 457-159

MULT ÉS JÖVŐ

SZERKESZTI: DR. PATAI JÓZSEF **ZSIDÓ LAP** XXX. ÉVFOLYAM 1940 NOVEMBER

DR. KOHN ZOLTÁN:

KOLLEKTÍV FELELŐSSÉGTUDAT

Mostanában sok szó esik arról, hogy e vészterhes napokban mit kell tennie a magyar zsidóságnak. Egyik szociális intézményünk pályázatát is hirdetett a leg-sürgősebb tennivalókról. Közületeink és országos segítő mozgalmunk emberfölötti erőfeszítéseket tesznek a magyar zsidóság szinte apokaliptikus méreteket öltő testi és lelki szenvedéseinek a kivédésére. Cikkek jelennek meg, melyek látnoki szemmel vetítik elénk a holnap bajait és óva intenek attól, hogy a mult hibájába essünk; hogy közönnyel és részvéltlenséggel az önsegítés utolsó lehetőségét „elmulasztott alkalmak” és jóvátehetetlen, végzetes zsidó hibák leg-súlyosabbikává tegyük. Kérdés azonban, hogy máris nem késünk-e el a sürgős tennivalókkal, hogy megvan-e a *lelki föltétele* az önmentésnek?

Ez a lelki föltétel az idők parancsolta *átalakulást*, vagy divatos szóval élve: *átállítódást* jelent. Ha azonban jól szemügyre vesszük a mai magyar zsidóságot, vajjon észreveszünk-e egyáltalán bármiféle lelki átalakulást? Vallási és szociális síkon megfigyelhetők-e az észszerű és indokolt zsidó *öntudatraébredésnek* szükségképpeni jelei? Vajjon végre fölfedezte-e a magyar zsidóság, hogy közösségének lényegmeghatározó jellemvonása: a *vallási világhép*, hogy ez az az érzelmi mag, az az irracionális rugó, az a középpont felé futó erő, amely elsősorban és legfőképpen köti össze az egyént az egyetemességgel, úgyis mint embert az emberrel és úgyis mint esendő halandót az Istennel? Vajjon a magyar közösségből való mesterséges kikapcsolása változást okozott-e lelki magatartásában? Megszületett-e a *szolidaritás*, az *összefogás* szükségességének az érzése? Vajjon tudattalan zsidóságából föleszmélve, már erősebb kötelékekkel láncolta sorsát a viharban oltalmat nyújtó zsidóságához? Mindez olyan kérdés, amelyre sajnos csak fenntartással felelhetünk igennel. Mert általánosságban a zsidó közösségi érzés meglazulása oly nagyfokú lelki érzéketlenségnek lett a kútforrása, hogy jóllehet már lejárt az ideje az opportunisták alkalmazkodás mimikrijének, még mindig akadnak lelki szegények, akik a természetes és fokozott szolidaritás reakciója helyett, megfutamodva, gyáva menekülésben keresnek oltalmat.

De még azok számára is, akik neveltetésük, családi hagyományaik, kegyeletérzésük által mélyebben gyökereznek a zsidóságban, mennyire tisztázatlan a zsidó kötelességeknek értelme és jelentése. Mennyire elmosódott, homályos sejtés csupán a zsidó *szolidaritásnak* az érzése. Pedig egy közösség csak a nagy történelmi pillanatokban igazolhatja a maga életrevalóságát. Egy létében fenyegetett kollektívum csak a tragikus és végzetes sorsfordulatok soha vissza nem térő alkalmait használhatja fel annak bizonyítására, hogy helye van a nap alatt. Az önigazolásnak e nagy pillanata elérkezett a magyar zsidóság számára is. Vagy tudunk áldozatot hozni önmagunkért, vagy pedig ki kell mondanunk a végső ítéletet, hogy rászolgáltunk végzetünkre.

Legsürgősebb tennivalónk tehát összesűrítve, egyetlenegy szóba foglalva: *átalakulni*, zsidóvá és emberré válni egyszerre. Mert zsidónak lenni sohasem jelentette annyira az *emberré-válást*, mint most, küszöbén egy félelmetes és iszonyatos háborús télnek. A jó-zsidóságnak egyben emberségességet, együttérzést, részvétet, szolidaritást kell jelentenie, azt, aminek eddig, valljuk meg nyíltan, a magyar zsidóság nagy tömegei csak kevés tanujelét adták. Lelki metamorfózisunk elsősorban azt jelenti, hogy igazi nagy áldozatokra legyünk képesek. Tudnunk kell áldozni szeretettel a zsidóságnak, üldözött és megpróbált közösségünknek. Áldozni önzetlenül munkát, fáradságot, törődést és nem utolsósorban anyagiakat is. Vegyünk példát a világ nagy zsidó segítő mozgalmairól. Gondoljunk arra, hogy mi lenne ma a német, cseh, lengyel hittestvérekkel, ha a zsidó szolidaritás nem volna képes nagy és számottevő anyagi áldozathozatalra. De anyagi áldozatunknak ne legyen hiú jótékonykodás-látszata és ne legyen koldus alamizsna színezete sem. Áldozat legyen az, a szó igaz értelmében. Mi az áldozat? Lemondás. Lemondás egy eddig élvezett tulajdonról. Ha a zsidó közösséghez való hozzátartozás ténye számára mértékegységet akarnánk teremteni, úgy a lemondás lelki élményének az intenzitását kellene választanunk. Ezzel mérhetnők fel viszonylagos pontossággal a zsidó ember zsidóságát.

Miről, mennyivel tud lemondani a zsidó közösség javára? Kényelemről, megszokott és beidegzett életformáról; népszerűen szólva a második, de nem fölös karéj kenyérről, arról, amit még el tudna fogyasztani, ami már hiányzik neki. Nem elviselt, kopottas ruhájával — amit úgyis félredobna — segít a télvíz idején ruha nélkül didergőn, hanem azzal és annyival, amivel, vagy ami által ugyanazt önmaga számára megvásárolná. A divathölgy második ezüstrókéjának, a színházlátogató egyszeri színházjegyének árával.

A szolidaritás érzése késztet arra, hogy ne helyezkedjék a minden-mindegy álláspontjára, hogy azt mondja: ma még élvezem az élet gyönyöreit, mert holnap már a végzet súlya nehezedhetik reám. De ugyancsak a szolidaritás érzése tart vissza attól, hogy a másik végletbe esve, a fatalizmus akarattalan, sötét zsákutcájába szabadítsam meghasonlott életemet, mondván: semmit sem teszek sem magamért, sem másért, mert úgy sem érdemes, hanem számolok az eshetőségekkel és felkészülök rájuk. Mái szellemi életpályán kerestem meg kenyeremet, holnaptól kezdve új és eddig idegennek hitt fizikai életpályára készülök föl. Mesterséget tanulok és két kezem munkájával keresem meg a mindennapihoz szükséges anyagi eszközöket.

Az „átalakult” zsidó észszerűen átállítja életigényét, lefokozza életszükségletét, csak kultúrideálját nem. Ha az élet fizikailag meg is tépázta, ő lelkileg érintetlenül menti át eszményeit a szebb és holdogabb holnapba. Gyermekait is ilyen szellemben neveli. Szakít azzal a téves zsidó művelődési ideállal, hogy gyermeke csak akkor lesz holdog, ha több lesz, mint édesapja. Ez a félreértett és félremagyarázott „több” fogalma eddig mindig diplomás, lateiner pályát jelentett a zsidó édesapa számára. Ezentúl csak azt, hogy becsületes ipari foglalkozás mellett se sikkadjon el gyermeke szellemisége: művészi, esztétikai, kultúra-

fogékonysága. A szabad esték a közös szellemi örökök szerény, de lelkileg fölemelő ünnepeivé lesznek. És ezzel a magatartással gyermekét már nemcsak az élet és saját maga, hanem a közösség számára is neveli.

A zsidó szolidaritás érzése alakítja újjá a zsidó ember lelkét a tekintetben is, hogy túlságosan kifelé néző életét egyetlen, de mindent felszámoló mozdulattal befelé fordítja. A sokszor hangoztatott vád: a zsidó hangosság így egyszer és mindenkorra elveszti tápanyagát. Ez a hangosság nemcsak a fizikai értelemben vett beszédnek a hangos lármáját, a gesztikuláció nagy mozdulatait jelenti, hanem képes értelemben: a kirakatélethez, a kávéház-látogatáshoz, a terrasz-mutogatáshoz, a korzó-ödöngéshez stb. A felületről a mélybe ereszkedik egy kissé a zsidó lélek azzal, hogy a felszínes, léha örökök lázas hajszolása helyett az otthon melegével béleli ki tartalmatlan, fagyos életét. Az üres, rideg külszint felváltják a lélek meleg hangulatai, a hangos szavakat halk gesztusok, a frivol túlzást elmélyült szerénység. Nem ölt gyászt magára, csak tompítja a színeket. Ráeszmél arra, hogy egy nagy családba tartozik, amelynek vannak éhező tagjai. Tehát egyetlen, formátlan és erkölcstelen dolog volna mulatóhelyen dőzsölni el fölös garasait... és így tovább.

A lelki átállítódás — jó értelemben — 1940 magyar-zsidó éjszakáján összegezve tehát egyet jelent a *kollektív felelősségtudat* megszületésével. Ennek a gondolatnak a propagálása érdekében kell a lehető legsürgősebben mindent megtennünk. Népszerűen, pregnans egyértelműséggel ezt a gondolatot a természetből vett hasonlattal fejezhetjük ki: vihar dúl körülöttünk, az égboltozaton sötét felhőtörzslaszok. és mi, üzött, hajszolt, viharvert bárányai a magyar-zsidó sorsnak félve, fázva, fogvacogva, dideregve búvunk egymáshoz. Így egy kicsit elviselhetőbb nehéz, súlyos életünk.

Brueghel: Noé bárkája
(Szépművészeti Múzeum, Budapest)

DR. FEUERSTEIN EMIL (TELAVIV)

A KILENC SZÁZ ÉVES RÁSI (1040—1940)

Gyerekkor. Talmud.

Az ember hat-nyolc éves. Hatalmas foliások rejtelmes óriáskapui tárulnak fel a bimbózó lélek előtt. Csodálatos szent, megszentelt, messzi ezeréves világ. Tannaiták, amórák, törvények, legendák, élesre fent agyak pengéje csap össze villogva: a hat-nyolc éves ember megrettenve áll, majd tévelyegve hilyong héber, arameus szavak, előírások, szokások rengetegében, félve tekint körül: nincs menekvés valóban? S akkor mint az égből leszállt angyol, megjelenik valaki, akinek a neve: Rási. Kézenfog, hallatlan pedagógiai érzéssel, páratlan tömörséggel, könnyű, élvezetes nyelven magyaráz. A hat-nyolc éves ember azt hitte, hogy ő is „ellenség“, annyira összenőtt, egybeforrt az eredetivel. Tévedés, Rási: barát. Nagy mindentudó, megértő. Mindig arra mutat rá, amit az ember tudni akar. S az ő kezét fogva megindul a hat-nyolc éves ember a rengetegben.

Gyerekkor. Talmud.

*

Kilencszáz évvel ezelőtt született. S a zsidó világ rohamsisakban ünnepel. Több nagy jubileumunk volt az utolsó évtizedben, mint meglepő, jó hírünk. 1930-ban Samuel Ibn Tibbon, Maimonidesz tanítványának és művei fordítójának hétszáz éves jubileumát ünnepeltük. 1935-ben ért hennünket Maimonidesz nyolcszáz éves születésnapja. 1937-ben lett ötszáz esztendeje annak, hogy Don Izsák Abravanel Lisszabonban megszületett. 1939-ben Mózes Ibn Ezra halálának nyolcszázadik évfordulója állított meg bennünket egy pillanatra rohanó életünk forgatagában. 1940 Rási éve, kilencszáz évvel ezelőtt született északfranciaországi Champagne fővárosában, az ősrégi Troyes-ban. Ez a jubileum felülmúl melegségben, intenzitásban, mai, nem-jubileumi idők ellenére, minden mást. Kolozsvártól Newyorkig megrendül a zsidó világ: kilencszáz éve? Ma sincs elevenebb nála. Tombol a hála, a köszönet, az elismerés körülötte. Tíz- és százezrek hálálkodnak, hogy hat-nyolc éves és hatvan-nyolcvan éves korukban, kézenfogva, óvatosan vezette őket a rengetegben, melyben nélküle tapodtat sem tudtak volna tenni.

Miért? Ki volt... Rási? S az ember megdöbben a kérdéstől s úgy érzi mintha legeslegjobb barátjának nevét elfelejtette volna. Lehetséges, hogy ne tudná, hogy ki volt... Rási?

S nem tudja... Túlságosan közel van hozzá. Kilencszáz s néhány év után...

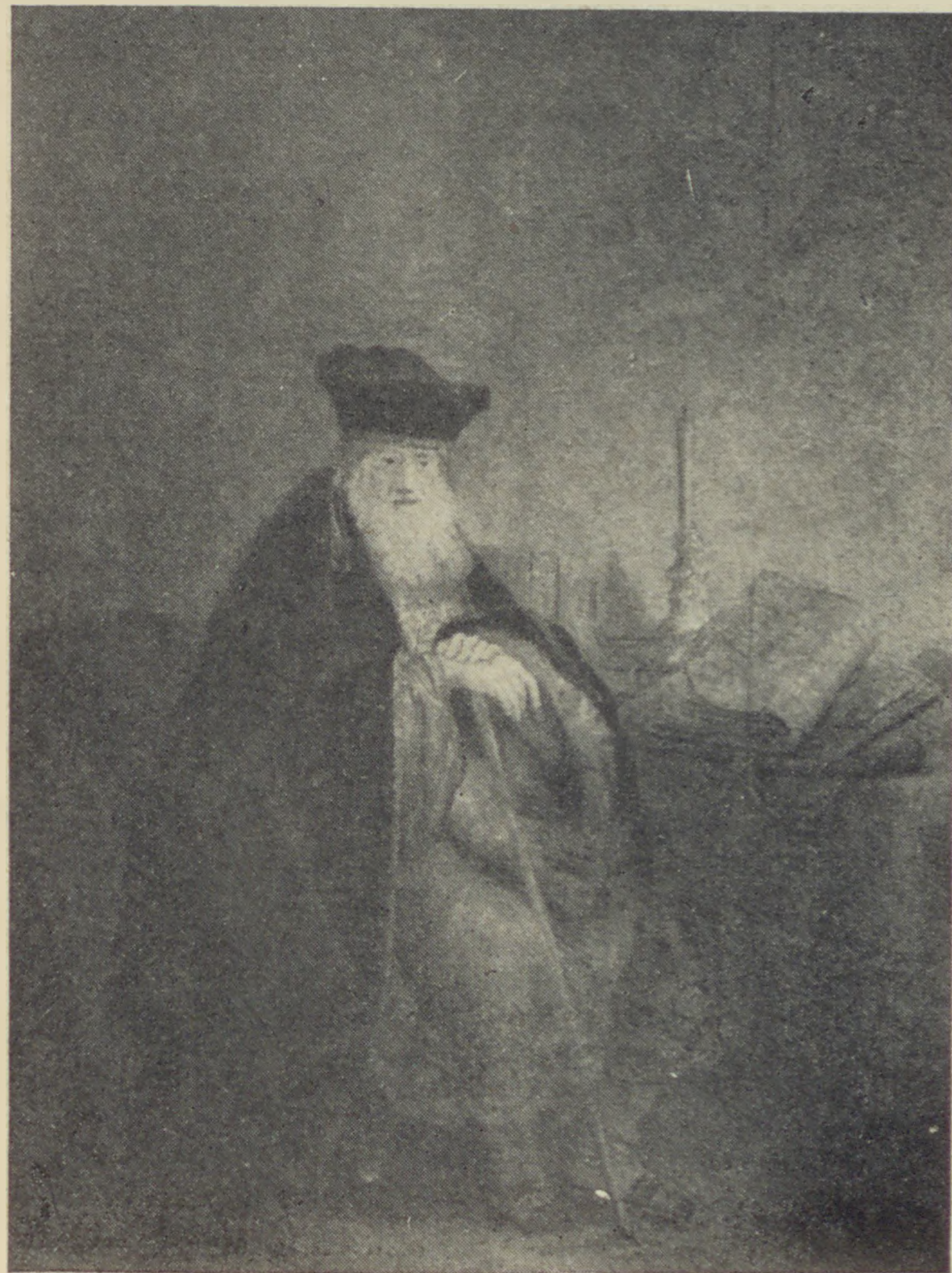
*

Apja, Rabbi Jicchak talmudtudós volt, ha nem is a nevesek közül való, anyja a híres mainzi Simon ha-zakén húga. Rási először szülővárosában tanult, majd Wormsban tizenöt éves korától huszonöt éves koráig, hol máig is áll tanháza, az úgynevezett „Rási-Kapelle“. Mestere a híres jesiván Rabbi Jakob ben Jakar volt, Rabbenu Gersom egyenes tanítványa. Ben Jakar halála után Rabbenu Gersom egy másik tehetséges tanítványa, Jicchak Ha-Lévy lett a tanház feje. Tőlük sajátította Rási el első ismereteit. Azután az akkori Magencaban tanult (Mainz), melynek tanházát ugyancsak Rabben Gersom alapította s egyik tanítványa, a „More Cedek“ néven ismert Ben Jehuda vezette. Rási megnősül. Kenyere nincs. Az egyik helyen megemlékszik erről az időről az írásaiban. „Kenyér nélkül, kopott öltözetben, malomkövel a nyakamban jártam tanítóim előtt.“ (Malomkő alatt a családfenntartás gondját értette.)

Visszatér szülővárosába s ezentúl csak sajátmagánál tanul. Levelek, kérdések, válaszok jönnek-mennek. Előbbi tanítói hozzá fordulnak tanácsért. A wormsi Jicchak Halévy egyszer azt írja neki: „Nem árva az a kor, amelyben Te élsz“. Rási az ő páratlan szerénységével válaszol, végtelen tudása tárházának kapuit sarkig tárja fel a világ előtt...

Mihamar tagja lett városa felekezeti híroságának. Azonban óvakodott attól, hogy tudása szolgáljon megélhetésül. Champagne-ban élt, a bor hazájában, így szőlőkertet vett s a bor eladásából tartotta fenn magát, tanházat alapított, amelybe özönlöttek a tanítványok messze vidékről. Különösebb külső események nélkül teltek Rási napjai, egészen öregségéig, mikor csakúgy, mint ma, egyszeribe rengeni kezdett a világ. A tizenegyedik század végén vetődik fel a kereszteshadjáratok gondolata, amelynek árát természetesen elsősorban a zsidóknak kellett megfizetni. Rásira nagy hatással vannak az üldözések, az öldöklések. Némely mondata velük kapcsolatban mintha csak ma íródott volna. „Izrael lelke keserű a száműzetésben. mártíromságot szenved a Mindenható nevéért.

Sajátmagáról is megtudunk ezidőben egyet-mást... „Éjjel, ha az ember felébred álmából, tudata tiszta, de a galuth éjszakájában összerepednek a szemeink, kábultan járunk és nem tudunk szóhoz jutni.“ Megbetegszik. „Erőm elillant, szám pedig fáradt ahhoz, hogy elbeszélje mindazon szenvedéseket, melyeken egymásután keresztülmegyek, a kezem is gyenge az íráshoz.“ Tammuz huszonkilencedikén, hatvanöt éves korában, 1105-ben örökre elszenderül.

Rembrandt: Öreg rabbinus

Három lánya volt. Egyik veje volt Rabbi Jehuda ben Natan („Ribán“), a másik Rabbi Meir ben Smuél, a harmadik vő neve ismeretlen. A második vejének három fia született: Rabbi Jicchak („Ri“), Rabbi Smuel („Rásbán“) s Rabbi Jakob, más néven Rabbenu Tán.

Átplántálódott a Tan. Amint Rási babyloniai tanházak bezárásának évében született s élete munkájával felélesztette, erősítette a tudás lámpájának fényét, úgy vitték bátran unokái e lámpát tovább a középkor sötétségében.

Unokái?

Unokája ma az egész zsidó nép. Tanítványa, úgy mint senki másé egész történelmünk folyamán.

Miért?

*

Negyven évig dolgozott kommentárján, mely elválaszt-hatatlanul egybeforrt a Bibliával, mely nélkül jórészt ért-hetetlenül állnánk szemben a Talmuddal. Sikerének első titka: egyszerűsége. Az értelem, a vers értelme érdekl-i elsősorban, nem az erkölcsi vonatkozás, s nem is a tör-vény jogi része. Megmagyarázza a nehéz vagy a kétértelmű szavakat, helyreállítja az értelmi folytonosságot mindenek előtt. A „pardesz“-ből: „Psat, Remez, Drus, Szod“ az első választja s megelégszik vele. „Én csak a biblia egy-szerű értelmét kutatom“... Zsenialitása azonban másban

van. Éppen az ő korában szűnik meg Babylonia központ lenni. Spanyolország, Németország, Franciaország, Olasz-ország veszik át a szellemi örökséget. A tanulás más égöv, más ég, más környezet, más nyelv, más világ miatt ko-moly veszélyben forgott. A tanházak vezetőire hárult az a nehéz feladat, hogy átsegítsék ezeken a nehézségeken hall-gatóikat. Egyesek feljegyezték a nehezebben fejbentartható magyarázatokat, így keletkeztek úgynevezett „Kuntresz“-ek, füzetek, melyek az egyes tanházak fejének magyarázatát tartalmazták. Fennmaradt például a Rási előtti időkből mainzi, worms-i, római „Kuntresz“. Rási azonnal belátja e dolog fontosságát, korszakalkotó jelentőségét. Ő életét szenteli e műnek. Összegyűjti, átdolgozza, rendszerezíti ezt a tevékenységet. Mikor elkészült az egész Talmud magya-rázatával, azonnal elejéről kezdte, bővítette, így keletke-zett művének első, második, harmadik kiadása.

*

Nem tudjuk arcának vonásait. Nem maradt semmilyen kép róla. Mint például a Rámbámról. De lelkének vonásait pontosan ismerjük. A megtestesült szerénység, okosság, tudás volt, példátlan pedagógiai érzéssel megáldott, tiszta-lelkű, békeszerető, jámbor, költői érzületű, természetked-velő: Tudás kútja. Azon igazak közül való, kik halálukban is élnek... Ma is...

DÓRION (FRIEDMANN) IZRAEL:

LYNKEUS BIRODALMA

Freud és Einstein írtak előszót Dórion könyvéhez. Ez adja meg a műnek legjellemzőbb értékelését. Freud azt írja a szerzőhöz intézett levelében, hogy a zsidó *Popper-Lynkeus, a kutató, gondolkodó és emberbarát mint korának egyik legnagyobb szelleme fog élni a következő nemzedé-kek emlékezetében.* Einstein pedig kiemeli, hogy Dórion-Friedmannak sikerült Popper-Lynkeus élete művét úgy állí-tani az olvasó elé, hogy az világosan lássa minden gondol-latát és szándékát. Mindketten, Freud és Einstein hosszú levelezést folytattak az aradi származású szerzővel, aki a jeruzsálemi rádióban is egész ciklusban ismertette Lynkeus birodalmát. Popper-Lynkeus 1838-ban született. Szegény-sége és zsidósága nehezedett rá ifjúságára és csak 1854-beu tudott beiratkozni a prágai német Polytechnikumra, ahol csakhamar feltűnt nagy technikai tudásával. Professzorai asszisztensüknek hívták meg, de mint zsidó nem foglal-hatta el ezt az állást. Végül a bánáti vasúthoz került, majd Temesvárról Budapestre. 1866-ban a bécsi egyetemet látog-gatta, egy év múlva feltűnt egy *találmányával, melyet a vas-úti mozdony tökéletesítésére* mindenütt bevezettek. Az ő találmánya volt a *levegő-kondenzátor is, melyet mai napig használnak.* Alapvető értékeket adott a *repülési techniká-nak,* de anyagi eszközök hiányában nem tudta tehetségét érvényesíteni és sok nagy gondolata megsemmisült.

1882-ben a müncheni villanykiállításon a francia Deprez hirdette, hogy „csodát“ fog bemutatni, kocsit, mely ló és gőz nélkül mozog. Óriási tömegek gyűltek össze a csoda hírére. És amikor az első villanykocsi elindult, a nézők extázisa tombolásba tört ki. Ekkor a közönségből egy hang kiáltott a „csodatévő“ felé: „Én ezt már 20 évvel ezelőtt *találtam fel.*“ A közbekiáltó Popper-Lynkeus volt, aki kö-vetelte, hogy sürgönyözzenek a bécsi Akadémiának és ez igazolni fogja állítását. Másnap megjött a bécsi Akadémia válasza, hogy még 1862-ben Popper-Lynkeus átadta zárt horítékban a *villanyerő átvitelének elvét.* De a zsidó fel-találóval nem törődtek. Pedig Lynkeus kifejtette levelé-ben, hogy „az energia átvitelével emelni lehet az élet szín-vonalát mindenütt, vízesések erejét átviszik a drótok segít-ségével a legtávolabbi helyekre, hogy ipart, jólétet teremt-senek“. Ezután Lynkeus a társadalomtudománynak szentelte tehetségét. „*Allgemeine Nährpflicht*“ volt új rendszerének

az alapja. Minden ember bizonyos éveket köteles szolgálni a minimális táplálkozás megalapozására, ezzel biztosítják az egész emberiség elsőrendű szükségleteinek termelését és kiküszöbölődik minden szociális baj okozója.

El kell olvasni Dórion könyvét, hogy világosan álljon az ember előtt „*Lynkeus birodalma.*“ Már ma vannak, akiknek meggyőződésük, hogy ez lesz a jövőendő társadalmi életforma. De el kell olvasni Dórion könyvét azokért a fe-jezetekért is, melyek Lynkeus egyéniségét, konstruktív fan-táziáját, költői lendületét és a zsidó eszmevilághoz való viszonyát ismertetik pompás héberséggel. A könyvet a je-ruzsálemi Reuben Mass adta ki méltó kiállításban.

Dr. Patai József

TIMÁR MAGDA:

SIÓN SZÉP LEÁNYA

*Sión szép leánya, de szomorú lettél,
sötét szemedben annyi fájdalom!
Görnyedten jársz a sötét ég alatt
és csillagokat keresel az égen,
az emberek fáradt, riadt szemében.*

*A csillagok menekülnek előled.
Sión ékes, szép leánya,
még a vizek tükrén sem hintáznak.*

*Sión szép leánya, a szemedben csillag.
a szívedben is csillag álmodik.
Mintha minden menekülő csillag
fénye homlokodra, szemedbe,
szívedbe költözött volna!*

*Sión szép leánya, imádkozz szelíden,
mint a gyermekek!*

KISS ARNOLD: AZ ISTEN ÉNEKESE

Boldog érzés: viharok szorongó idejében elmenekülni, ha csak az emlékezés csónakán is tűnt idők csöndszigetére...

Egy zsidó kántorról szól az elhalkult ének-idézés.

Élt a nyolcvanas években a magyar Délvidék egy igen előkelő gyülekezetében egy csodahangú, Isten kegyelméből való nagy énekes.

Vagyonos, művelt tagokból állt a hitközség. Gyönyörű, kupolás temploma, benne hatalmas-szavú orgona, kitűnően szervezett kórus. Az istentiszteletének csodájára járt az egész város: a község rabbija az ország legjelesebb és legtudósabb szónokainak legelsői közül való volt... Rubin Dávid, az orosz származású főkántor hangja pedig a szónak semmiképpen se túlzott értelmében világpáratlan szépségű basszbariton volt: csak későbbben támadt hozzá hasonló hang: a Saljapin hangja. Művész volt: a lelkén a dal költészetének szépsége ragyogott. Lelkeket hódító melódiákat hozott magával valahonnan az orosz végtelen folyamok habjainak dübörgéséből, az Ural bányáinak fájdalmas ütemiből és könnyfátyolok ájtatosságának édes, rejtelmes ködeibe, mámorába burkolták hallgatóinak lelkét. Hogy miért rekedt meg évtizedek során át a magyar Délvidék vidéki városában ez a csodafenomén-hangú énekes? holott a világ legelső énekes pódiumán lett volna a jogos helye? Első pillanatban rejtélynek látszik. De Rubin Dávid különös életfilozófus és józan gondolkozó volt egész életében. Nagyon szerette a hitközségét, ahol őt annyira megbecsülték, a gyönyörű templomát, ahol annyira jól tudta az énekeivel magasztosítani a hívek lelkét, ahol generációkon át öntötte be a csodaszép melódiákat a kórusfiúk szívébe, a templomdombot, ahol évtizedeken át játszani látta a vidám fiúkat s akiket később az ő rasekóljainak és templomelöljáróinak látott, a bégaparti kántor-studiót, ahol őszi ünnepek előtt naphosszat zengtek az énekpróbák, Narozsnyit, a mosolygószemű és művelt, kultúrára törekvő lengyel-zsargon-német kiejtésű művész karvezetőt, a sok szép kántor-melódiát, amit ott komponált a bégaparti Bayreuth-szobában s amelyet az álmodó folyó habjai elhőmpölygettek le az Aldunáig, az orsovai Vaskapun át, tán szerte az egész zsidó dalvilágba, nagy és kicsiny templomok kóruspadjai mellé s a délvidéki kehila tagjai a gyermekeikkel együtt boldog kedvveléssel dúdolgatták ebéd és vacsorai imádságok után a Rubin Dávid kántor páratlan futamait: a pészach esti kidusokat, az újesztendei muszafbeköszöntő könnyes éneket s a sátoros ünnepi vidám tórakörmenetek farsangi hangulatú dalait.

— Mit keresnék én Bécsben vagy Budapesten? — mondogatta Rubin főkántor, zagyva, összefutott gyülekezetben? Idegen maradnék és ott holtom napjáig. Hát aztán?! és ha már „Laczóresz” főkántor lennék Pesten, ér az annyit, mint itt énekelni ebben az előkelő kilében? ahol olyan finom és megértő és elegáns urak és hölgyek élnek, mint ebben a délvidéki kis Párizsban?

Pedig egyszer úgy hírelett, hogy meghívták csakugyan Párizsba a grand rabin templomába próbára. El is ment, vissza is jött — kiléjában maradt. Holott Párizsban is el voltak ragadtatva a hangjától. Úgy került a párizsi szerepléshez, hogy egy kiléjabeli, Párizsba elszármazott, a francia nagyközségben vezetőszerpet vivő úr látogatón volt otthon a bégaparti metropolishban s rábeszélte Rubin főkántort: jöjjön el próbára Párizsba.

Meg is akarták választani.

— Köll a fészkes fülemilének! — mondta otthon Rubin Dávid. — Zagyva, fene város az, egy kávéházban voltam, mindenki verdót kért, azt hittem, valami nagyszerű,

különös ital, hát kisült, hogy kértemre egy pohár vizet hoztak elében *verdó*-nak. Ich bleib dó — fejezte be méla elmélkedéseit Rubin főkántor.

Az is lehet, hogy kicsiny, köpcös termete miatt se igen tört fővárosi állásra. Igaz, pici, hatalmas térfogatú ember volt Rubin főkántor, — zsámolyra kellett lépnie, amikor az előimádkozó asztal elé állt, de ott aztán, amikor énekelt, úgy megnőtt az alakja, mintha óriás dalolt volna a Walhallában.

— Kicsi a gyöngy — mondta Neugröschl bácsi, a kilehölcs és tudós zeneértője — de igazi Rubin.

Mangold Hermann, a főutcai könyvkereskedő — maga is szentorhangú énekes — önfeledten kiáltott föl nem egyszer a hangja hallatára:

— Colossal!

Hertelendy főispán egy péntek esti kidusát hallgatta meg a zsidó templomban.

— Amikor a kelyhet magasba emeli — mondotta — és kiereszti a hangját, mintha az Űristent köszöntené föl. Minden énekes Angyal odafönn az égben le van pipálva...

Szerette a községe, szerette ő is módfölött a községét. Velük ujjongott örömeikben, velük sírt gyászukban.

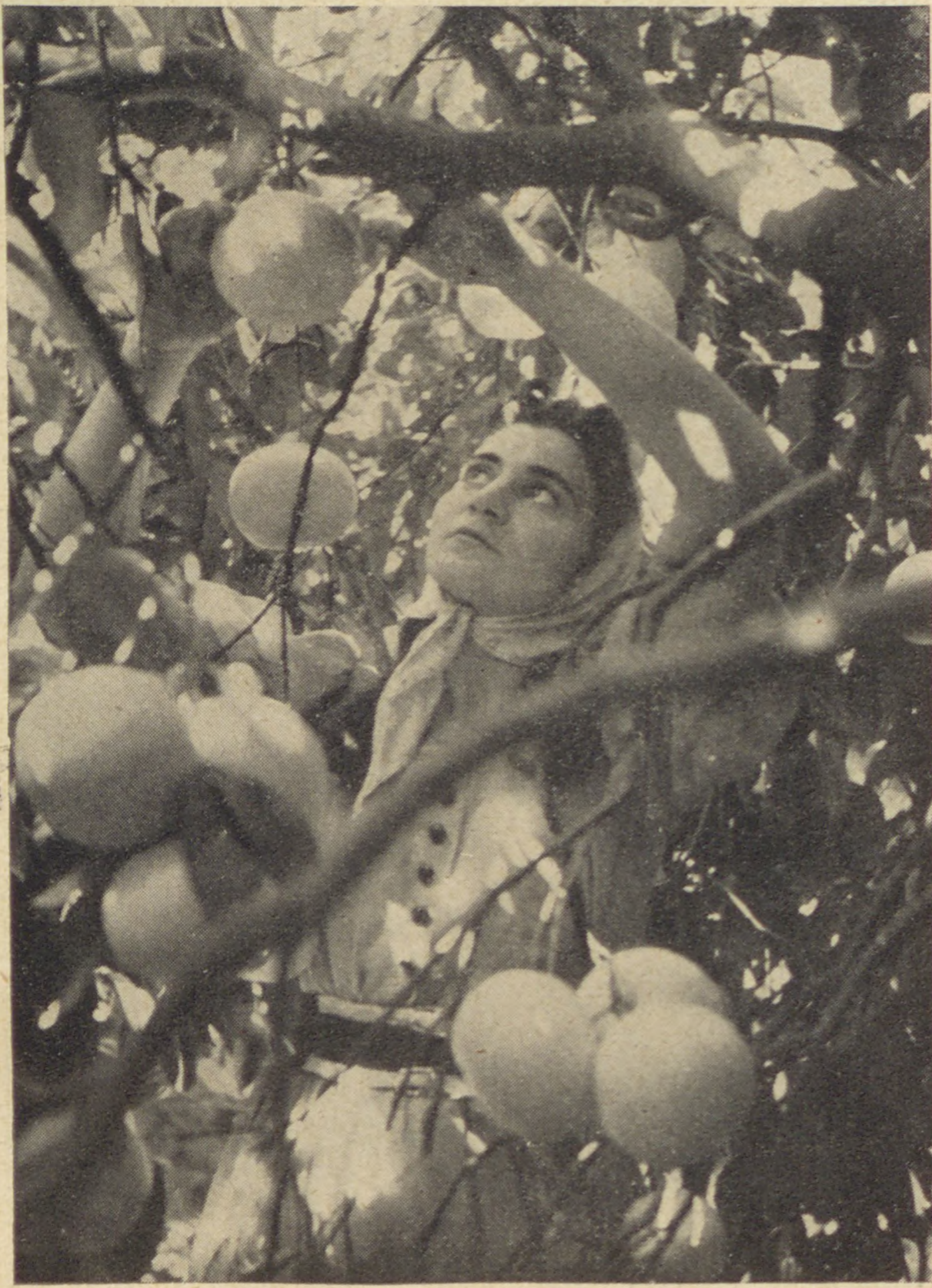
A kehila gyermekeit a saját gyermekeiképpen szerette.

Isidor Kaufmann: Papok ivadéka

Magához édesgette őket énekesfiúknak a kórusba s meg volt róla győződve, ha az egyik vagy másik nebulóból később neves orvos, ügyvéd, vagyonos kereskedő lett: az elért eredményeket az ének művészetének előiskolájában készítette elő. A rabbi úr fiából híres egyházi szónok lett, Rubin főkántor szentül meg volt arról győződve, hogy a hangjának szépségét az ő iskolájában sajátította el. „*Die nicht singen können: sind schlechte Klovim*” — vallotta mindvégig. Pedig sokan voltak és vannak, akik nem tudnak énekelni, ámbátor az is igaz, hogy az énekes szerzetek között is van egynéhány gyönyörűen kifejlődött *Kélev*.

A templomot, az előimádkozó asztali szentélynek becsülte meg Rubin főkántor. Künn, a világi életben gyakran életvidám, pajkos világfi volt, tagja volt a városi Dalárdának, sokat énekelgetett ott gyakran a Troubadourból, a Faust és egyéb operákból, ünnepelték, dédelgették — de egyetlen hajnali istentiszteletet se mulasztott el, s amikor az Isten színe előtt énekel: maga volt a megtestesült alázat és istenfélelem. Hiányzott belőle sok temploménekes együgyü gögje, önmagát központnak tekintő önteltsége, amely szerint „*ich bin der Cházn, der Rof und der Rasekól, und der alleinige Nedóve- und Mevorchim. Geld chapper und Killesnorrer*”. A szívével énekel és azért szíveket hódította. Nem is kellett neki a kile tagjait mindenféle ürüggyel és erőszakkal molesztálni, hogy a zsebeikből kirángassa az erszényeiket, nem kellett neki stafétákat küldeni a házakba, hogy utólagos honoráriumokat reklamáljon, a délvidéki nobilis gyülekezet tisztességesen ellátta, állásához mért úri jólétet biztosított számára, s egyetlen kilettag szeme se dagadt ki soha a helyéből, ha a főkántor úr pöntek estére halat vásárolt, s mert a fiait ügyvédnek, orvos-

Grapefruit-szedés

(A Keren Hayeszod legújabb naptárából)

nak tanította s később az Alice lánykájának igen tisztességes *nedánt* adott. A kile zöld asztalát egyetlen „előljáró” se csapkodta a stereotip nótával: „leszállítani, leszállítani a domesztikokat a paripáról, leszállítani a fizetéseket. Minden alkalmazott maga szerezz be a mestersége szerszámait: a főkántor az orgonáját, a metsző a kését stb.”

Rubin Dávid főkántor: úr volt a kilejában, mert urakból, művelt lelkű tagokból állt a hitközsége, s mert maga is úr volt az istenes hivatása alázatosságával, a szerény úri föllépésével, állása méltóságát ismerő, de túl nem pökhendítő föllépésével. A papját, a község nagytudású, jámbor rabbiját, akivel együtt öregedett meg a gyülekezetben. fiúi alázatossággal szerette és tisztelte. Nem akart „koordinált” lenni, mintahogy nem egy bikabögésű vagy macskanyávogású belkantor „koordinár” módon magát egyenrangúnak tartja a papjával, rossz hírét költi s méregkeverő szerepet tölt be a kehilában.

Rubin Dávid látta a papja jámbor, szent életmódját és szívesen elviselt néhanap egy-egy keményebb dorgatóriumot is, ha egy-egy önfelelt cselekvésével rászolgált arra. „*Mir ist lieber e Patsch von e Chochem, wie e Kuss von e Narren*” — mondotta ilyenkor megadással.

Boldog volt a pap családjának örömeiben, a pap fia barmicvónapján, a lányok lakodalmán — sírt a papi ház gyászában, ilyenkor valósággal a szíve túláradásával énekel.

Egy szukesz-ünnepi előestén a kórusfiúk ott húzódtak a Bega partján istentisztelet kezdete előtt. A mocsaras parton bűgös huzogánynádat szedtek az őszi alkonyatban. A pap fiának kezében egy gyönyörű példányú nádbuzogány volt, az egyik kórusfiu azt erőszakosan ki akarta tépni a kezéből, a kettőtört nád mély sebet ejtett a fiú ujján, szökellő patakban ömlött belőle a vér, egy félóra mulva a pap fiának szólót kellett énekelni a templomban, — hogy megijedtek volna a papék, ha a gyerek hangját nem hallják a templomban, — Rubin főkántor a legnagyobb hűséggel kötözte be a sebet, bátorította a fiút, hogy énekelni tudjon, s aztán egész éjszaka ott virrasztott a gyerek ágya mellett, vigasztalva a kétségbeesett szülőket.

Milyen boldog volt, amikor a papék fia az első beszédét tartotta otthon, hogy vitte a hírét, hogy a világ első szónoka lesz; elkísérte a papcsaládot Zsolnára, Veszprémbe. Budapestre a fiúk papi installációira...

És összeroppant, megtörött a hatalmas test, amikor a papja egy purim előtt megbetegedett s pészachkor el kellett temetni a legszentebb, a legdrágább papot.

Rubin Dávidnak a szíve majdnem megszakadt. A hangja minden énekében sírva reszketett...

Nem sokkal élte túl rajongva szeretett papját. Újesztendő előtt ágyának esett s önkívületében mindig a drága papjával beszélgetett.

Raus-Hasonó reggelén jó napja volt. Arra kérte a környezetét, hadd menjen be a templomba, hadd énekelje el a Szane Tókefet.

Halovány, halásápadt arccal ült az előimádkozó asztal előtt Rubin főkántor. Bűbájos, orgonás hangja gyöngeségében is elragadó volt.

Amikor az imában odaérkezett: „Ki fog élni az újesztendőben? Ki fog meghalni?” könnyes szeme odaesett az elhúnyt rabbi gyászfátyollal takart papi székére — halkán fölsóhajtott: Óh, jaj! az én papom nem él többé — maure maurénu horáv rabbi Méir meghalt...

Ájultan vitték ki a templomból.

Estére csendesesen örök álomra húnnya le a szemeit. Az angyalok karában énekel a lelke az Isten Országában.

Az Isten énekesé volt.

DR. JUNGER JÓZSEF:

A ZSIDÓ TÁRSADALOMSZEMLÉLET ALAPVONALAI

A nem zsidó tudományban Aristotelestől Hobbesig szinte vitán felülálló dogma volt, hogy a társadalom keletkezését az ember szociális ösztönéből, „zoon politicon” voltából kell levezetni s a társadalom lényegét ezen az alapon kell magyarázni. Hobbes óta ezt az elméletet meglehetősen elhomályosította az a gondolat, mely a társadalom keletkezését nem spontán fellépő ösztönre, hanem a jól felfogott érdeken alapuló belátásra vezeti vissza s ebből indul ki a társadalom lényegének vizsgálatánál. Alapvető az ellentét a két felfogás között, mely csak akkor tárul fel igazán, ha a részletekbe bocsátkozunk, amikor az egyes társadalmi jelenségek lényegét, indokát, igazolását keressük. Egész természetes tehát, hogy e két elméleti sarkpont körül — végső gyökérszálaival minden társadalomelmélet valamelyikükbe kapcsolódik — évszázadok óta folyik a tudományos küzdelem s e küzdelem közben minden oldalról, minden szempontból megvitatás alá kerültek a szociológia, az államélet problémái.

Ebből a tudományos harcból az első tekintetre egy nép hangja, egy nép szempontja mindezideig szinte teljesen hiányzott: a zsidó népé. Nem mintha nem származott volna a mi népünkben is kitűnő szociológusok, államteoretikusok egész serege, különösen az utolsó évszázadban, de ezek egyike sem mint par excellence zsidó lépett a küzdőtérre, hanem, a népi erőket pazarló asszimiláció jóvoltából, mint a befogadó nép tudományos életének a bajvívója s ezek a tudósok nem is próbáltak zsidó szempontokat keresni, nem is igyekeztek a zsidó szellem folytonosságába beilleszkedni, a sajátosságos, egyéni zsidó társadalomszemlélet kifejtői és szószólói lenni. A zsidónak megmaradt tudományos irodalmunk pedig, amely oly gazdag ragyogó vallásfilozófiai munkákban, meglehetősen elhanyagolni látszik ezt a probléma-komplexumot.

Valójában azonban csak látszólag van így. Éppen a speciális zsidó társadalomszemlélet mivoltából folyik ez a látszólagos hiány. A zsidó társadalomfelfogás ugyanis gyökeresen különbözik az akár Aristotelesre, akár Hobbes-ra támaszkodó társadalomelméletektől. Ezeket egyformán jellemzik, hogy a társadalmi-állami létet mint önálló, autonóm életszférát tekintik, mint egy teljesen független életsíkot, amelybe belejátszhatnak vallási szempontok, ahol értékelést nyerhetnek vallásos intézmények, de azért lényegénél fogva más, mint a vallás s a vallástól teljesen függetlenül magyarázható. A zsidó szemléletben azonban nem ilyen mellérendelt szerep jut a vallásnak. Ott a vallás, az Istenhez való viszony mindennek a kiindulópontja, a vallás az átfogó életsík, amely minden más kategóriát a maga egységébe olvaszt. Logikusan következik ebből, hogy a társadalmi elméletek is csak a vallási elméletekből fejtethők le, amint a társadalom fogalma is csak a minden életszférát átfogó vallásból dedukálható. A zsidó társadalomfilozófia ennél fogva nem lehetett több, mint a vallásból cseleket evvik önmagában önállóan fejezete s így feldolgozását is abba beágyazva nyerte. A zsidó társadalomszemlélet alaptételeinek felkereséséhez tehát a vallási forrásokhoz kell visszanyúlnunk.

Mi a zsidó társadalomszemlélet alapelvét abban a szentírási igében látnuk, amely így hangzik: „Azután így szólt az Örökkévaló: Nem jó az embernek egyedül lenni, szerzek neki segítőtársat, hozzá illőt.” Ez az isteni szózat a társadalom megteremtése az ember mellé, őt kiegészítő, hozzáillő társ alkotása, a társadalom megteremtésének senséges pillanata. Nem pusztán ösztönből, nem hasznos belátásból sarjadt ki tehát a társadalom, hanem Isten akaratából. A társadalom, az emberi együttélés tehát nem emberi, hanem isteni eredetű. Ez a divinális származás, mely mintegy megszenteli a társadalmat, szembeötlen jelzi a társadalom és a vallás egymásba való feloldódását s ez a sajátosság

viszony teszi érthetővé a zsidó társadalomszemlélet legjellegzetesebb vonásait.

A vallással való szoros összefonódásból eredő következmények közül most csak egész röviden kettőre kívánunk rámutatni, mint amelyek szerintünk legélesebben jellemzik a zsidó társadalomfelfogást. Az egyik szinte közvetlenül folyik a társadalomteremtő isteni szózat szóhangzatából. A társadalom: az ember számára rendeltetett, emberi társadalom, az emberek egymást kiegészítő együttműködése. Az embert pedig, amint ezt a szentírás ugyanabból a fejezetéből tudjuk, Isten a maga képére teremtette s a természetet az ő szolgálatára rendelte. Lehetetlen itt meg nem látnunk az ember világának és a természet világának Isten akaratán nyugvó határozott elválasztását. Itt két világgal állunk szemben s az embert a beléje lehelt, méltóságát megadó isteni szellem a természet fölé emeli. Az ember világa, a társadalom tehát nem része a természetnek, attól különböző, sőt annak fölérendelt valami s így a zsidó szociológia homlokegyenest ellentétben áll a mult század divatos szociológiájával, amely egyébként Spinozába gyökerezően a természet és társadalom egységét vallotta s a társadalmat, az ember világát is alárendelte a természettörvények mindent determináló, szigorú kauzális összefüggéseinek. A zsidó szociológia ezt a felfogást nem teheti magáévá, nem tárgyalhatja a társadalomtudományt, mint például Comte teszi, az általános fizika egyik fejezeteként. A zsidó társadalomszemlélet csak az embert állíthatja a vizsgálódás középpontjába, mert a társadalom az ember számára teremtett s az ember bélyegét hordozza magán. Az embernek pedig az akarata szabad, azt nem kötik végzetesen feltétlenül érvényesülő természettörvények (nem hiába látja Buber a *Midras*-ok egyik legfontosabb helyének azt a kijelentést, hogy: „Izrael sorsa nincs a csillagokban megírva”), az ember társadalma tehát a szabadság világa, ahol az ember erkölcsileg felelős tetteiért, hol akaratával fölé tud kerekedni a természet vak erőinek.

A másik alapvető vonása a zsidó társadalomszemléletnek a normatív beállítottsága. Ez is a legközvetlenebbül folyik a vallással, nevezetesen éppen a zsidó vallással való szoros kapcsolatából. A mi vallásunk ugyanis, mint azt H. Cohen kifejti, nem magyarázó vallás, hanem egy életformát előíró, tehát cselekvések szorozatát megkívánó és meghatározó vallás. A vallásunk végső eszménye a *Kedussa*: „szentek legyetek, mint szent vagyok én az Örökkévaló a ti Istenetek”, vagyis az emberi perfekcionizmus legmagasabb eszményét állítja oda legfelsőbb feladatunkul. Zsidó ember számára kategorikus imperativusz e feladat felé való törekvés, s csak cselekedetek permanens sorával érheti el, — ha nem is a végső eszményt — de hogy legalább eljusson „Isten közelébe”, mint ahogy a 15. zsoltár mondja. Ez a cselekvésre való beállítottság a cselekvések állandó értékelését kívánja meg, az értékelés pedig szilárd, időálló mértékeket, eszményi célokat. E célok megvalósítását normák szabják meg s a mi vallási életünk minden vonatkozásában ilyen normákkal van átszőve, amelyek mind a végső célok felé mutatnak. A társadalomban sem lehet másként. A társadalmi intézményeket sem tekinthetjük öncélúaknak, önmagukban megálló entitásoknak, melyek helyességének mértéke önmagukban van, amint azt a pozitivistá-monista felfogás hirdeti, hanem állandó viszonyba kell őket hoznunk azokkal a normákkal, amelyek a nagy, örök ideális célokon bírálják el őket s motiválják az embereket társadalmi intézményeik állandó tökéletesítésére.

DR. HERSKOVITS FÁBIÁN:

A „KIVÁLASZTOTT NÉP” KÖRÜL

Sokan — közöttük zsidók is — felháborítónak érzik, hogy a zsidóság magát kiválasztott népnek nevezi. Különös! Tudniillik: miért éppen a zsidóság nem?! Holott gyakorlatban még a legkisebb és legfiatalabb nemzeteknél is mindenki saját népét mondja a legkülönbnek. Természetes is. Mindenkinek van Édesanyja. Mégsem fogja senki elfogultságnak, sovinizmusnak, vagy éppenséggel a másokéval szemben érzett gyűlöletnek, megvetésnek tekinteni, ha mindenki a saját Édesanyját érzi a világ legjobb, legdrágább asszonyának.

*

Jellegzetes és bizonyos jelenségek megértéséhez tanulságos, hogy milyen formán élnek a köztudatban a „Velencei kalmár“ főalakjai. A sok igaztalan megvetésért, gyűlöletért, bántásért megtorlást akaró Shylock a vérengző kegyetlenség és elvetemültség szörnyeként szerepel. Vele szemben ideál leánya: Jessica, aki — a dráma elbeszélése szerint — az őt rajongásig és önfeláldozásig szerető apját a szolgálók előtt becsüli. Pénzét meg ellopja.

*

Ha a Tóra földre esik, a zsidó közösség gyászt hirdet és böjtöl. Vannak viszont emberek, akiknek különös kéjt jelent, ha a Tórát szétvagdoszák és lábbal sárba tiporják.

*

A talmud szerint a zsidóságot nem az Írott Tan, hanem a hagyomány, a Szóbeli Tan jellemzi legsajátságosabban. Csakhogy ez mindenütt így van. Minden nép lelkületét a Szóbeli Tan, vagyis az írott törvény gyakorlati alkalmazása jellemzi. Az írott Igazság úgy rendel, hogy: szemet szemért. A zsidó gyakorlatot és zsidó lelket jelentő Talmud el sem tudja képzelni másképp a végrehajtást, mint kárpótlás formájában.

*

Minden eredményes munka, igaz fejlődés egyik jelentős feltétele a rendszeresség. Bizonyos, hogy nem kis szerepe van a zsidó nép fennmaradásában, életerejének frissességében, egyéneinek nevelésében annak a minden kicsi részletre kiterjedő figyelemnek, amellyel a Halacha foglalkozott a zsidó ember életének mindennapjaival. A zsidó ember nem találomra, ötletszerűen kezdett a mindennapok munkájába. Az a rendszeresség, amellyel a Halacha a felkelés pillanatától kezdve meghatározta a ma, a holnapok, meg a holnaputánok programját, ébrentartotta a legegyszerűbb zsidó embernek is köteleességtudatát és tartalmát. hivatásérzetet adott életének.

*

Kétezer évig hiába vártuk, hogy a világ népei aláírják Erec visszaadásának becsületbeli nyilatkozatát. Amikor végre megtörtént, a becsületszó elvesztette már értékét.

*

A népek egészséges nacionalizmusukban isteni eredetet tulajdonítanak nagy alkotásaiknak, hogy tekintélyük, becsületük annál nagyobb legyen. Nálunk viszont egyesek éppen a nacionalizmus címén akarják megtagadni az isteni eredetet örök szellemi értékeinktől, hogy azoknak, mint „csak“! nemzeti értékeknek, csökkenthessék jelentőségüket.

Pedig, ha nem a gettó-lélek még el nem múlt, szomorú önmegvetéséről lenne szó, hanem igazi nacionalizmusról, akkor a következtetés ilyen kéne, hogy legyen: Ha kinyilatkoztatásban kaptuk, akkor jó. De ezerszer jó, ezerszeresen

büszkeség, dicsőség és drága, ha ezeket az egész világon isteninek érzett örök értékeket népünk — a zsidó nép — zsenije alkotta.

*

A Tórának ma már csak „irodalmi“ jelentősége van a zsidó nép mindennapi életében — mondják közöttünk nemelyek. Pedig a Tóra csak annyiban „irodalom“, hogy leíratott. Csakhogy, ha könyvet írok a lélegzésről, vagy vérkeringésről, avval még vérkeringés meg a lélegzés nem változik át irodalommal. A Tóra csak másoknak jelent irodalmat, amelyet a mindennapi politika változásainak megfelelően hol olcsó propagandaáron árusítanak, hol meg máglyán égetnek el. A zsidóságnak a Tóra a nép örök életének vérkeringését, lélegzésének ütemét jelenti.

*

A Tóra úgy él a zsidóságban, mint az ösztönök az ember életében. Az ösztönökkel lehet élni, meg visszaélni. Lehet tartózkodóan, vagy túlozva. Természetellenesen, sőt — normálisan is. De az ösztönök centripetális erejétől senki nem szabadulhat.

*

A zsidó nép teremtette a Zsidóságot és nem a Zsidóság a zsidó népet. Nem kell hát félni a Zsidóságot a zsidó néptől.

SÓ S ENDRÉ:

VERS

*Ma Marslakókat kutatnak
az emberek távcsövei
s a földi élet csúcsain
apró, domború üvegek
lopkodják széjjel a messziségbe
a legemberibb pillantásokat.
Ó, távolabb van a Közel.
mint a legrejtettebb Távol!
Jaj, ezért nem látod magad, testvér,
és ezért nem látom magam én se!
Ha nem önt elég fényt a transzparens
és az ivlámpák alatt is homályos,
nem kell azért, hogy ismeretlen Távol
bűnös csodáira szomjazzanak
azok, kik saját lelkükbe se néztek:
— vajjon van-e még jóság irmagjából.
testvérség rózsájából.
szeretet mannájából
a lélek talaján
s a lélek asztalán
egy végső maradék,
egy utolsó falat?
Jaj, ki tekint a lélek mélyébe?!
S mikor még a Marslakó is testvér,
jaj, ki tekint testvére lelkébe?!*

Vizesés Galileában
(A Keren Hayesod legújabb naptárából)

LISZT FERENC: A ZSIDÓ ISTENTISZTELET

(A mult század ötvenes éveiben hallotta Liszt Ferenc Bécsben a Seitenstetten-utcai templomban Sulzer Salamon énekét. Erről szól következő írása.)

A művészi alkotás, még a sikerült alkotás is, semmiképpen sem azonos jelentőségű a művészi teremtés legmagasabb tehetségével; e kettő úgy viszonylik egymáshoz, mint a tehetség a lángelméhez. Az előbbi már ismert tartalom és forma keretei között mozog; az utóbbi soha nem hallott dallamokat önként feltalál. Az izraeliták nem találhattak fel új dallamokat, mert ők sohasem öntötték dalba saját érzelmeiket. Hosszú ideig rejtve kellett tartaniok lelkük legnevesebb tartalmát; hallgatást parancsoló vallásuk nem tűrte, hogy önnön lelküknek lendületét, önnön szívüknek bánatát, önnön szenvedelmük remegését ezen az eszményi nyelven kifejezzék. Nem merték megrezzenteni a húrokat, melyeket őseik oly bizalmatlanul ellepleztek. Mitsem mertek szólani hosszasan sanyarúságukról, nyomorukról, vesződségeikről és elfojtott félelmeikről, semmit sem a nekik kinyilatkoztatott szent ígéretekről, Istenben való bizakodásukról, meggyőződésükéről, hogy Szinaj hegyét és Horeb hegyét még viszontlátják, a tizenkét törzs országába megint bevonulnak, az áldott föld göröngyeit átölelik és örömkönnyeiket hullatnak Kidron patakjába, a Libanon sasmadarának kiáltásába vegyül ujjongásuk afölött, hogy visszanyerték a hatalmas szent Jeruzsálemet. Mindebből semmit sem fejeztek ki bármilyen művészet eszközeivel s így nem lehetett nyilvánvalóvá pogányok számára, mily titkokkal terhes a vallás, melyet gúnyos pillantások elől oly gondosan rejtegettek. Így nincsen sem építészetük, sem festészetük, sem költészetük, sem zenéjük, melyet *nemzeti* sajátjuknak lehetne tekinteni, mely kifejezésre juttatná, minő a leghensőbb szemlélete ezeknek az embereknek, akik hitük érces erejével, reménykedésük emberfeletti hatalmával borús napjaikat oly fényvel beárnyozzák, melyet idegen szem alig érzékelhet.

Egyetlenegyszer volt alkalmam megsejteni, milyen lehetne valamely zsidó művészet, ha az izraeliták a bennük lobogó érzést saját szellemük formáiban kifejezésre juttatnák. Hallottam Bécsben Sulzert, a kántort. A leghensőbb lény eltakarására szolgáló álarc nem oly áthatolhatatlan ennél a művésznél, mint egyébként, és pillanatokra atvilágítanak rajta a léleknek igazi vonásai, melyeket ősi tanítások titkos szavatai nyomtak reá. És ekkor úgy tetszik, hogy ő maga is ott volt, mikor a piramisok sziklatömbjeit kifaragták, maga is átkelt a Vörös-tengeren, maga is látta, mint merül el Fárao a hullámokban. Úgy tetszik, mintha még az ő szeme előtt lebegne a tűzoszlop, amely elrejtette a kiválasztott népet az ellenség elől, mintha a lázadókat, Kórachot, Datánt és Abirámot az ő szemeláttára nyelte volna el a föld, mintha Hirámmal együtt szemlélte volna Salamon templomát, mintha maga is járt volna Ofirban és Szidonban, maga is hallotta volna Ezékiel napjaiban a foglyok énekét az Euphrát partjain, miután Cion örömdalait hallgatta a zeneszerszá-

mokon és Dávid hárfapengetését. Hogy Sulzer énekét halljam, elmentem a templomba, melynek zenei intézője és elő-énekese volt. Ritkán éltem át az istentisztelet valamennyi húrjának és az emberi együttérzésnek oly lenyűgöző megindultságát, mint ezen az estén. A menyezeten csillagokként lobogó gyertyák fényénél valami különös karének csendült fel fojtott torokhangokon, mintha ezek a kebelbörtöncelláinak mélyéről szabadulnának fel, hogy a frigyszekrény Istenének dicséretét zengjék a nyomorban és rab-ságban, szilárd hittel hozzá fohászkozzanak, bizakodva abban, hogy egyszer majd megszabadulnak a véghetetlen rab-szolgaságból, egyszer majd megmenekednek a gyűlölködés országából, egyszer majd visszatérnek saját országukba és a megrökönyödött nemzetek tanui lesznek ennek a hasonlíthatatlanul pompás diadalnak. A héber szavak kiejtésékor úgy tetszett, mintha homályos virágok emelkednének szavaikról és zengő kehelyleveleiket szertehullatnák a levegőben; ezek a nyers zengzetek, csillogó kettőshangzók és csikorgó szövegzetek átlengtek a téren és nyaldosó lángnyelvekként érintették a hallószervet. Ebbe a szentséges körbe nem léphetett nőszemély, mint hogyha itten az imádság végzéséhez férfiúi bátorság és keménység kívántatnék, mintha innen távolmaradnia kellene minden gyarlóbb erőnek, amikor a kiválasztott nép a maga haragos és hűséges Urához fohászkozik, mint hogyha harmadik személy nem volna hivatott dönteni arról, vajjon teljesültek-e az egykor kötött szövetség feltételei. Úgy tetszett, mintha rövid, gyors, szabályos taglejtések igyekeznének ütemezni ezeket a lendületes fohászokat. Úgy rémlett, a zsoltárok felettünk tűzszellemekként lebegnek, melyek lépcsőzetként hajladoznak a Legmagasabb Lény léptei alatt. Felséges, diadalmas, ujjongó hangzatok tárták fel Ábel és Noé, Izsák és Jákob Istenének világraszóló erőteljességét. A hallgató lelkének teljes részvételével együtt fohászkoztam ezzel a hatalmas kórossal, amely mintha óriás vállakon hordta volna oly sok évezredes hagyománynak és isteni jótéteménynek, oly sok lázadásnak és fenyítésnek, annyi megingathatatlan reménykedésnek terhét. A keresztény képzeletét nyomasztják ezek az intő és emlékeztető kiáltások, amelyek az áldozat nélküli oltár előtt felhangzottak, míg a szent tekercesek, akár Mózes és Ezra idején, aranyba és hímzett szövetekbe voltak burkolva. A piroskötésű szent könyvek a függőlámpák izzó fényében úgy ragyogtak ezen az estén, mint izzó parazsak, melyek az ítélet napján emésztő tűzzel fognak lepermetezni vétkes fejekre. Azonban ezek az emberek, akik tűzáldozatul önmagukat ajánlották fel, akik a főpap helyén végezték a szolgálatot, akik a maguk egész fájdalomteljes életével pecsételték meg a forrón áhított elégtételben való hitüket, mozdulatlan, közömbös arccal állottak itten, mintha azt áthatolhatatlan lepel fedné, sem harag, sem rajongás nem tükröződött rajta, miközben hangjuk a szokásos fohászkozás rendjén az ideiglenes szentélyt Jehova! Adonai! Elohim! iszonyú hármassal nevével betöltötte.

„MESEK HAPOÁLOTH” — A WIZO LEÁNYFARMJA —

Szép, emeletes ház, több melléképülettel a Wizo által fenntartott munkásnőket képző telep Boruchovban. A házak falára sűrű lilafürtös virágok futnak, a kertben hatalmas datolyapálmák, illatos bokrok, szőlővel befuttatott lugas. Belül példás rend, tisztaság, célszerűség. Az olvasószobában, az ebédlőteremben, a hálószobákban mindenütt szembetűnik egy pont, egy kép, egy virágállvány, egy függöny, ami nem a célszerűséget, a higiéniát szolgálja, hanem egyesegyedül az esztétikai szempontot. Cippora Baum, a telep vezetőnöje mondotta: Kell, hogy ezek a nehéz testi munkát végző fiatal leányok a tanításon, ellátáson, a munkán kívül is kapjanak valamit, egy kis szépséget, egy kis felülemelkedést. Ezt a célt szolgálja a könyvtárunk is. Nem volt könnyű a megszabott anyagi lehetőségek között a könyvtárt létrehozni. Ezeket a könyveket, bármily furcsán hangzik, lekvárból vettük. A leányok túlórázva, a napi

munka után lekvárt főztek, eladták és a befolyó összeget fordították a könyvtár céljaira. Többnyire héber könyveket vettek, bár a leányok Európa majdnem minden országából gyűltek össze ide, de mind igyekeznek minél előbb teljesen beleolvadni a héber kultúrába.

Csodálkozva nézzük a telep külső és belső felszerelését. A folyosók, a konyha, a házi gyógyszerárak ragyognak a tisztaságtól. Az a leány, aki itt tölt két évet, mindig igyekezni fog környezetében rendet és tisztaságot tartani. Palesztinában ez nehezebb, mint Európában, mert ez egyszer mind a legyek és szunyogok elleni küzdelmet is jelenti. De mindezt megtanulják itt. És ehhez még a baromfitenyésztést, tyukászatot, zöldségtermelést, főzést, mosást, varrást. És este, ha elvégezték a munkát, előkerülnek a könyvek, előkerül a toll és a papír, megszólal a zongora és tanulnak, olvasnak, művelődnek a Mesek tagjai.

NADASS JÓZSEF: KÉT SAKKJÁTEKOS

I.

Tizenkilenc esztendeje, hogy kínlódó hat hónapot töltöttem a Dimbovica poros partján. Ujságíró voltam vagy hivatalnok? Nem is tudom már. Verseket írtam, igen, először javítottam nyomdai korrektúrárt, az ólombetűk mérgeinek finom pora ott szállt először felém, megigézett, azóta se szabadulok tőle.

Huszonkétéves voltam, első verseim akkor jelentek meg! Osvát Ernő hozta őket a „Nyugat“-ban! És szerelmes voltam! A szenvedély, az izgalom, a tüzes jegesség, a boldog boldogtalanság állapotát hogyan fokozhattam volna? Szerelmes voltam barátaim, Malkah-ba, a bukovinai zsidóleányba, kinek polgári neve Amália volt, de kire úgy illett a bibliai név, minnek értelme „Királynő"! Királynő volt Malkah, még csak királykisasszony, tizenkilenc éves, sötéten villogó szemekkel, büszkejárású, rátarti derekú. Meg nem hajolni senki előtt, senki jármába bele nem törni, dacos királyleány, uralkodni akart. Fiatal volt, tiszta és konok, még nem tanulta meg az érettek szomorú hölcsességét, a kiegyezést, Én magam felé akartam hajlítani, csellel, erőszakkal, szeretettel és érvekkkel. Miért él az ember, ha nem azért, hogy kezei között formálja embertársát, kissé a maga képére gyúrja, alakítsa, alkossa azt, akit kiválasztott magának, férfit vagy asszonyt, fiút vagy leányt? De Malkah ellenállott, s én, szegény, küszködő Pygmalion, nehezen birkóztam e márvánnyal.

S legalább ha én engedtem volna! De a nyakas fickó, ki meghódítani jött a világot, csak nem hajol meg egy ostoba kisleány szeszélyének?! És ha százszor is szeretem! Miért ellenkezik? S összekaptunk ilyen nagy ostobaságon, megtagadott csókon, megvont símogatás, elvont kéz vagy elbizakodott, merész követelés miatt. „Nincs értelme a további találkozásnak!“ — kiáltotta ő és az évezredek tüzeit villogtató szem még sötétebb lett egy árnyalattal. — „Nem tűröm ezt a kínezést“ robbantam én s úgy gyűlöltem, hogy letéptem volna róla a ruhát és kiteptem volna fehér testéből piros szívét, hogy egész, egész, egész közel legyen hozzám. Aztán sebes, könnyen szökellő lépéssel eltűnt előlem, hazament, szerencsétlen volt és szenvedett s ezt mondogatta: „soha többé, soha többé!“ Én pedig a bánat és düh óráiban verseket írtam — vagy sakkozni mentem.

II.

Szép szenvedély ez, mondhattok bármit, én nagyon szeretek sakkozni. Megoldani a feladatot, felülmaradni a tornán, kemény birkózás, erősíti szellemed izmait. Egy tucatnyi országban éltem már, mindenütt, az első napok után, elindultam sakkipartnert keresni.

Igy Bukarestben is. Idegen voltam e poros, nyers színekkel hódító városban, hol a halárusok nyújtott kiáltása, a lacikonyhák lármája, a piackörüli vendéglők zenekarának és énekesének hangversenye, a Chaussé felé siető kocsik dübörgése nem hagyott pihenni. Idegen voltam a városban, barátaim között nem akadt sakkjátékos. De sok kérdezősködés után megtudtam, hogy a Continental-kávéház a sakkjátékosok találkozó helye. Idejártam hát, ha kedvem, időm és hangulatom kívánta...

A fekete s fehér figurák fölé hajolva micsoda figurákat láttam itt! Ki hitte volna, hogy ennyi fajta nép él ebben a városban. Lengyel és magyar, angol és orosz, német és japán, román és svéd játékosokról tudok. Választékosan öltözöttek és kopott legények, fiatalok és vének, hallgatagok és fecsegők töltötték itt a napokat vagy az órákat. És e gyülevész had, e Noé bárkája fölött a legfurcsább figura parancsnokolt: Demeter.

Demeter volt a sakkszoba pincére — beosztása, pol-

gári állása és a látszat szerint: kiszolgált. de alapjában véve ő mozgatott bennünket. Igaz, letett az asztalunkra valamiféle italt, sört, bort, pálinkát, teát vagy kávét, amit rendeltünk, vagy nem is mindig azt — de ez csak külsőség volt, — a mi rendelésünk, az ő kiszolgálása. a fizetés és a pénz elfogadása kénytelen engedmény volt, gyors elintézése a szürke formaságoknak, amik mögött a színes élet következett. Demeter volt az élet legfelsőbb védnöke. Ő ismertette meg egymással a játékosokat, ő intette le a túlságosan izgága kibiceket, ő szólt oda, kissé feddő, de mégis jóindulatú hangon a túlsoká gondolkodó partnernek, ha valahol elakadt a játék: „Ábrándozás az élet megrentója...“ Mint láthatják, Demeter irodalmilag is művelt volt, ezenkívül hat-hét európai nyelven beszélt! Nem, ez mégis csak tudás! A „sakkszeráj“-ban szüksége volt 20--25 mondatra és ezeket egyformán komikus hangsúllyal, hadarva, kissé énekelve szükség szerint magyarul, románul, oroszul, szerbül, németül, angolul vagy franciául suhogtatta felettünk. Ide-oda loholt, inkább suhant az asztalok között, — ha a nyáj valamelyik pontján nyugtalanság keletkezett, odadohta mondatainak lassóját, a lassók a fejeket megint a kockák fölé húzták, újból helyreállott a rend.

III.

Egy júliusi délután különösen rosszkedvűen, a szokottnál letörtebben tértem be Demeter birodalmába. Malkah-val a hadiállapot ezúttal immár napok óta tartott és egy újabb közeledési kísérletemet egy órával előbb visszautasította. Még legdühösebb perceimben is valami kis füttyel vagy dudorászással léptem be a sakkszobába — „a dalos magyar“ néven ismertek —, most hallgatag, bánatba süppedt voltam. Kevesen voltak e birodalomban, leültem egy üres asztal mellé, Demeter felém kacázott, már hozott is valami italt és már kiáltotta: „Hozom, küldöm már az Ön Laskerét, már küldöm!“ S valóban néhány perc múlva alacsony, szürke, kopott emberke ült le velem szemben, az asztal másik oldalára. Soha eddig még nem játszottam vele, de valahogy emlékeztem az arcára, a „szeráj“ régi vendégei közé tartozott. Ő is ismert, mert éneklő, oroszos kiejtéssel megszólalt: „Ma kiapadtak a nótái, Uram?“ Felrántottam a vállamat: „Szomorú vagyok“. „S ha szabad kérdeznem: anyagi“... mindjárt folytatta: „nem anyagi, családi se, ilyen fiatal urak manapság nem igen törődnek családi fordulatokkal.“ Kis szünetet tartott, várt, körülnézett, mintha meggyőződne, hogy a következőket senki se hallja, hiszen kettőnk dolgáról van szó: „Tehát szerelem.“ Oly ünnepélyesen, oly szerelmesen ejtette ki ezt a szót, hogy szinte elmosolyodtam. Szürke kis emberke, ötvenöt és hatvan év között, szürkés szakállal és szürkülő hajjal, e kis veréb és a szerelem! „Igen, nőről van szó“ — mondtam kissé triviálisabban, mert nem ízlett az ünnepélyeskedő „szerelem“ szó. „Nem szereti?“ faggatott tovább a kis öreg s engem már úntatott ez a vizsgálóbíróskodás. Újból megrántottam a vállam s ő már folytatta. „Persze, szereti, csak makacsodik... Ilyenek ők mind, valamenyien ilyenek vagyunk, fiatalok!“ Kis szünetet tartott. Ott ültem vele szemben, ránéztem, szomorú, kutató szemei belém ástak és én már természetesnek találtam, hogy ő önmagát is a fiatalok közé sorolja. Vádlottnak éreztem magamat, bűnösnek. Szégyenkezve mormoltam: „Összevesztünk!“ Megcsóválta a fejét: „Engedjen maga, ha ő nem enged, kérjen bocsánatot, még ha a másik vétkezett is! Ne feszítse túl a húrt... Később aztán meghánja... lássa, lássa...“ egyre akadozottabban beszélt, „mint például, mint... én...“

Újból kis szünetet tartott, várt, körülnézett, nem hallja-e senki a nagy titkot, aztán csendesen mondta:

— Legalább maga vonja le életem tanulságát!

Megint milyen ünepélyes volt s most észrevette, hogy nekem ez nem tetszik, megnyalogatta a szájszélét és megváltozott hangon kijelentette:

— Szóval kezdjük el a játszmát — s megtette az első lépést.

Én nem nyúltam a bábúkhöz, megkérdeztem.

— Ön orosz?

— Igen, a kievi kormányzóságból.

— A bolsevikiek elől jött el?

— Ugyan... — legyintett.

— A fehérek elől?

— De hiszen én már 1895-ben utaztam el...

— Szóval egy pogrom elől, vagy politikai volt?

Megint körülnézett és újból ünepélyesen, ha már nem is olyan túlzottan mondta:

— A szerelem miatt jöttem el, a szerelem miatt és a makacsság miatt... és el is mondom, talán egy kicsit fecsegő vagyok, de miről beszéljek, ha nem az életemről... és arról, ami kitöltötte... és arról, amit elhibáztam benne... vagy nem is hibáztam el... ki tudja... nos...

IV.

— Nos... talán nincs is sok elmesélni való az egész történetben, most, hogy újból végiggondolom, talán csak nekem olyan érdekes és manapság, a mai fiatalok! Hiszen régen történt, bár nem olyan régen, mint ahogy ön gondolja, mert nem vagyok én olyan vén... ötvenegy vagyok... igen, igen, ugye csodálkozik. Harminckét év előtt, tizenkilenc éves koromban a városkában egy gabonakereskedő segédje voltam, könyvelő is, meg segéd is, főnök-helyettes is, a gazdám kicsit fukar, de jóindulatú öreg volt, egészen jól megfértünk. És volt egy leánya, Lea, az ő leánya volt Lea. Tizenöt éves volt Lea, amikor észrevettem és amikor ő észrevett engem és... mit beszéljek erről, Uram? Szerettük egymást, igazán, úgy szerettük egymást... ő tizenöt volt, én tizenkilenc. Igaz, hogy akkoriban más világ volt és egy kis városkában, a kievi kormányzóságban egy tizenkilenc éves zsidó fiúnak és egy tizenöt éves zsidó leánynak kevés szabadsága volt és ma azt hihetnők, hogy kevés lehetősége kimutatni az érzelmeit és megajándékozni a kiválasztottat. Micsoda tévedés, mi mindent ajándékoztunk mi egymásnak, hány kézzszorítást, naponta mennyi mosolyt. Lea kendővel intett felém, vagy a játéknál mellém ült, vagy ruhájával súrolta a kezemet, vállá megérintette a vállamat. Ahányszor kedvenc ételemet sütötték — sok dióval és mazsolával készült tészta, maga úgysem ismeri, minek meséljem el — ő mindig elrontott gyomorról panaszkodott és az ő részét áttolta a tányéromra. S a péntek esti séták, az ünnepesték, mikor már bejött a szombat és egyszer az erdő szélén ültünk egy fatörzsen és néztük a naplementét. Szerettük egymást — Ön talán a mostani lelkiállapotában megérti ezt — szerettük egymást és én egyetlenegyszer meg is csókoltam az arcát. Egyetlen egyszer, két esztendő alatt. De akkor már majdnem hogy hivatalosan jegyesek voltunk. Én árva voltam s az ő szülei, Izsák bácsi és a kövér Rebeka néni — volt egy sovány Rebeka is, de az a templomszolga felesége volt — szemmel láthatólag nem elleneztek a dolgot. Semmi akadály nem látszott és csak valami közbejött haláleset, családi gyász akadályozta meg az esküvő kitűzését. Közben huszonegy éves lettem s a születésnapomat ünnepeltük. Egy nappal előbb Lea megkérdezte tőlem, mit ajándékozzon nekem. „Csókolj meg“, kiáltottam. Elpirult, lesütötte a szemét, azután nevetni kezdett. „Ne ne vess“, kiáltottam most már hevesen „ha nem csókolsz meg holnap, sohase látsz többé!“ Nevetése erősödött: „Ne bolondozz!“ „Ha nem csókolsz meg, elmegeyek világgá!“ „Bolond

tüskés, bolond tüskés!“ ismételte nevetve, miközben elszaladt. (Tüskésnek neveztek a pajtásaim, mert ilyen volt akkoriban a hajam.)

Megjött a születésnapom. Lea behozta a maga ajándékát is, valami selyemkendőt és egy könyvet. Hozzáléptem és odasúgva megérdeztem: „Más ajándékok nincsen?“ Kacagott a szeme, de nagy komolyan felelte: „Vettem volna még egy könyvet, de kevés a pénzem!“ Megfordultam, leültem az asztalhoz. Amikor nem figyeltek, kimentem a szobából, felmentem a kis kamrába, összecsomagoltam kevés holmimat. Mikor a falépcsőn lecipelődtem, még vártam, hogy felpattan az ajtó és Lea a nyakamba ugrik, de elfogytak a lépcsők és én kiléptem a kapun. Még mintha hallottam volna a suttogó hangját: „Tüskéske!“, de az akkor már későn volt. Elindultam...

Sóhajtott egyet, körülnézett, azután folytatta.

— S azóta megyek és járok. Egy ideig még üzent utána hogy ne legyek bolond és jöjjenek vissza. Kievbe még elért az üzenete és két év múlva Odesszába is. Megírta, hogy annyiszor megcsókol, ahányszor csak akarom, hiszen hozzám jön feleségül, nem tudta, hogy ennyire komolyan gondolom. Nem válaszoltam. Arra se feleltem, mikor közölte, hogy nem várhat tovább, vén leány, tizenkilenc elmúlt, kéri már, a szülei noszogatják, kínozzák, ne játsszam el az életünket, jöjjenek haza. Ez Odesszában volt, igen, akkoriban néhányszor kimentem a pályaudvarra, az utolsó héten naponta. Nézttem a vonatot, amelyik arra, hazafelé indult... egyszer, mikor az esküvő napját is közölte, amit még megakadályozhatok, elmentem a pénztárhoz és megkérdeztem a jegy árát... s aztán egy nappal az esküvő előtt el is utaztam, de külföldre s a címemet se hagytam meg, nehogy elérjen akár egy levele is. Bulgáriába utaztam, aztán Törökországba, azután még három-négy országba, most itt vagyok... Elindultam és azóta megyek... Egyszer egy közös távoli rokonunkkal találkoztam, az mesélte, hogy három gyereke van és testes lett, bizony, de az arca még mindig szép. Három hónapja halottam, hogy a leánya férjhez ment valami vezető vörös hivatalnokhoz. Ő viszont már özvegy lett, a férjét agyonverték Wrangel-katonák, még tavaly... így hát most özvegy... és újra szabad...

Szünet volt, sóhajtott.

— S nem bánta meg, hogy...

Beszélgésünk alatt először emelte fel a hangját:

— Mint bántam volna meg? Meg lehet az ilyesmit bánni? Vagy csinálja az ember vagy nem. Megbánja-e az eső, hogy leesik? Vagy a dagály, hogy előnti a partokat? Erre feleljen! — Felemelte a fejét, szinte gögösen nézett rám, felfortyant.

— Maga dachból és hiúságból cselekedett és elrontotta a maga és Lea életét.

Reámnézett, hallgatott, lehajtotta a fejét és kezébe vette az egyik bábút. Forgatta, nézegette, azután visszavette a táblára. Mozgatta az ajkát, de nem értettem, hogy mit mond, talán csak magában beszélt, nem is hallatszott semmi hang. Most, hogy így hangtalanul, lehajtott fővel ült velem szemben, lett először világos előttem: ez a távoli idegen ember, ez a szegény szürke vándor mint tárta ki magát előttem. S most, hogy elszállt belőle minden, mi fontos volt életében, összerogyva, üresen, kókadtan ült itt. Öt percig vagy egy negyedóráig ültünk szóltanul s a táblára meredtünk. A hallgatást, amely felett két leány: egy három évtized és egy három nap előtti képe lebegett, éneklő, neheztelő hang zavarta meg. Demeter állott az asztalunk mellett és szinte felháborodva kiáltotta:

— Uraim! Messieurs! Gospodi! Egy órája ülnek itt és még csak meg se kezdték a játékot! Abrándozás az élet megrontója...!

Egymásra néztünk és sakkozni kezdtünk.

DR. FARKAS JÓZSEF: KOL-NIDRE — A HIT VÉDELMEBEN

BEVEZETÉS

„Mert ezen a napon engesztelést szerez nektek, mind a ti bűneitektől, hogy az Úr előtt tisztuljatok.“ (M. III. 16. f. 30. v.)

Minden bűntől tisztuljatok, ezen van a hangsúly! Magának a Jaum Kippuri-napnak akkor van engesztelési ereje, ha az bűnbánattal egyesül! Három dolog az, amely elhárítja rólunk a szigorú ítéletet; ezek pedig a következők: a megtérés, az ima és a jótett! Teljes bűnbocsánatra csak akkor számíthatunk, ha igaz szívvel megtérünk, feltétlen javulást ígérünk és fogadunk meg a jövőre nézve! Kell, hogy tisztán a jóakarát vezessen bennünket embertársainkkal szemben, az élet minden vonatkozásában! Ha valaki úgy szól magában: megtérek ma, e szentséges napon, azután ismét fogok vétkezni — jóllehet eleget tesz minden előírt kötelezettségnek és pontosan megtart az ünnephez fűzött minden parancsolatot és böjttel sanyargatja testét —, mégsem számíthat bűnbocsánatra és a szentséges nap nem szerezheti meg neki az engesztelést. Ez a feltétlen jóakarát megnyilatkoztató, zsidó gondolkodás sugalmazta a Kol Nidre-formulát és megbocsátó irányzata miatt került be az ünnepi liturgiába!

*

A Kol Nidre aram szövegének magyar fordítása a következő: „Mindazok a fogadalmak, lemondások, kiközösítések (konamok) és más elnevezések, melyekkel fogadalmakat jelölünk meg (kinuszok) és más eskük, mely minták által esküszünk és fogadalmat teszünk, lekötelezzük magunkat és megkötjük a mi lelkünket, ettől az engesztelő naptól a legközelebbi engesztelő napig, amely a mi javunkra fog jönni, — mindannyiukat megbánjuk! Legyenek feloldva, elengedve, megszüntetve, minden erő és kötelezettség nélkül valók! Váljanak érvénytelenné és semmissé! A mi fogadalmaink nem fogadalmak, a mi esküvésünk nem eskü.“ Háromszor kell ismételni a Kol Nidre szövegét, mert az a szokás dívott hajdanában, az iskolákban, hogy háromszor ismételték az iskolafők által tett kijelentéseket (b. Menáchoth 65 b.). Ezen a szokáson alapszik a fogadalom feloldásának hagyományos formulája: mutar loch, mutar loch, mutar loch. A K. N. eredete a gáoni korszak első századaiba nyúlik vissza. Babilónián kívül keletkezett. A gáonoktól, a IX. század óta, állanak rendelkezésünkre nyilatkozatok. Egyesek közülök tiltakoztak a bevezetése ellen.

A KOL NIDRE LÉNYEGE ÉS TARTALMA

A K. N. tulajdonképpen egy nyilatkozat, amelyben a vallásos, jámbor hívő kijelenti, hogy minden olyan fogadalom, eskü vagy tilalom, melyet meggondolatlanságában, elhamarkodottan, a maga személyével szemben és saját felelősségére tesz, érvénytelen és semmis legyen. Ez a kijelentés Rabbi Eliezer b. Jákob tanításán alapszik: *Horóce slo jiszkájmu nedorov kol hasono, jáámód berohasono vejomár: kol neder seáni oszid lidor jehé botél.* Magyarul azt jelenti: „Aki azt akarja, hogy fogadalmi, melyeket egész éven át megfogad, ne legyenek érvényesek, az álljon fel újévkor és jelentse ki, hogy minden fogadalom, melyet tenni fogok, legyen érvénytelen és semmis.“ (b. Nedárim 23. b.) Később megváltozott a talmud idején fennálló hagyomány. Nem az új év beköszöntése előtt, hanem Jaum Kippur előestéjén történt, a fogadalmat érvénytelenítő kijelentés, mégpedig kétféle oknál fogva: 1. Mert akkor az egész község jelen volt a zsinagógában. 2. Az egész község

nevében történt a kijelentés, a mult és jövő időre nézve, a feloldás és érvénytelenítés egyaránt. A híres talmudmagyarázó Rabbi Kairuváni Niszim, Tószafoszra hivatkozva, világosan és határozottan azt állítja, hogy Rabbi Eliezer b. Jákob tanítása és az azon alapuló K. N. formula csak azokra az esetekre vonatkozik, mikor az illető fogadalomtevő csak a maga személyére gondolt az esküvés vagy fogadalom alkalmából. Ha azonban esküt vagy fogadalmat tett és kötelezettséget vállalt másokkal szemben, akkor a K. N. formulája nem használ neki semmit. Nem oldja fel a vállalt kötelezettség alól! Magyarozatát megerősíti bölcseinknek az a tanítása: *Ha-moder hánoo mechávéro. én mátirin lo elo befonov.* Ha tehát a jámbor hívő eltiltotta magára nézve valaminek az élvezetét, mint pl. bor vagy hús élvezetét, vagy nemes cselekedet gyakorlását határozta el a szívében, akkor ez kizárólagosan a magánügye, melyért csak Istennek és saját lelkiismeretének tartozik felelősséggel. *Ha ellenben más eskette meg, vagy mással*

Régi, nagyünnepi ezüstkorsó
a kohaniták kézmosására az áldás előtt. (Amszterdam)

szemben vállalt fogadalmat, akkor a K. N. által eszközölt feloldás egyáltalán nem érvényes (b. Nedárim 65).

A másnak tett fogadalom alól való feloldás kétféle módon történhetik meg: 1. Indokolt esetben az írástudó, vagy annak hiányában, három laikus személy, adhat felmentést a fogadalom teljesítése alól, ha megbánta cselekedetét. Vagy nem sejtett, váratlan helyzet állott elő. Természetes mindenkor csak a saját személyével szemben tett fogadalom alól oldható fel. 2. Ha pedig mással szemben vállalt kötelezettséget, csak annak jelenlétében és beleegyezésével semmisítheti meg az írástudó a fogadalmat.

A KOL NIDRE HÁROMFÉLE SZÖVEGÉNEK VÁLTOZATAI

A K. N. szövege eredetileg R. Amram gáontól való s következőképpen hangzik: mijom kipurim seovár ád jumkipurim ze: „az elmúlt engesztelő naptól a mai engesztelő napig“. Vonatkozik tehát az elmúlt évben tett fogadalmakra, amelyek alól való feloldásért könyörög, mikor a többi bűn elkövetése után is bűnbocsánatért esedezik. Jakob Rámerüből, írói néven R. Tam a haláchikus hagyomány szempontjából kiindulva (hogy t. i. senki nem képes egyedül a maga fogadalmát érvényteleníteni) megváltoztatta, ellenkező értelemben, a K. N. formuláját. R. Jakob Tam a R. Amram szövege ellen való érvelését négy pontban foglalja össze: 1. Senki sem oldhatja fel önmagát másnak tett fogadalmá, vagy mással szemben vállalt kötelezettsége alól. 2. A feloldáshoz írástudó, vagy annak hiányában három laikus személy szükséges. 3. Az írástudó nem semmisítheti meg a fogadalmat, míg a fogadalomtevő nem bánta meg cselekedetét. 4. Meg kell mondani világosan, mire vonatkozik a fogadalom s mi a tartalma. (Tur. Or. Ch. 619. § és Ros, Jóma traktatusa végén.) Mindezeknél fogva a következőképpen változtatta meg a szöveget: mijom kipurim ze, ád jom kipurim hábo olénu letauvo. „Ettől az engesztelő naptól kezdve a következő engesztelő napig, amely a mi javunkra jönni fog.“ Ez a szöveg meghonosodott a mi templomainkban, ezt találjuk a mi jaumkippuri ünnepi imakönyveinkben.

A már fennemlített R. Niszim a R. Tam által megváltoztatott szöveg ellen határozottan állást foglalt. Utal a K. N. szövegének négy igéjére: *dinedárno, deistábano, udeácharimno, udeoszárno*, amelyek mind a múlt időt jelentik és fejezik ki. De azért is tiltakozik a megváltoztatott szöveg ellen, mert attól kell tartani — úgymond —, hogy a nép vissza fog élni vele és ezentúl könnyelműen fog eljárni a fogadalmakkal szemben és majd túlteszi magát az eskü és az adott szó kötelező voltán. (L. a Ránnak Nedárim 23 b-hez fűzött jegyzetét).

R. Áser b. Jechiél is, korának legnagyobb talmudtekintélye, R. Amram eredeti szövegét fogadja el és a R. Jakob Tam által felhozott összes érveket megcáfolja (Jóma traktatus végén).

Vannak még olyan K. N. szövegek, melyek mind a két álláspontnak eleget tesznek!

A tudományos antiszemitizmus, alapul véve az askenázi ritusi szöveget, rosszakaratulag félremagyarázta s azt következtette belőle, hogy nálunk a fogadalom teljesítése nem kötelező és az esküszegés meg volna engedve. „Aus der Möglichkeiten dieser offenbar irrigen Deutung, hat der Juden-

hass seit dem 13-ten Jahrhundert oft vorhandene Wirklichkeiten derselben gemacht.“ Így nyilatkozik Hermann L. Strack, hírneves keresztyén tudós, a K. N. szöveg befekeztetéséről megjelent cikkében. (Kol Nidre, *Realenzyklopädie zur protestantischen Theologie*, VIII. Band. Leipzig 1881.).

A mély pszichológiai okokra, amelyek a K. N. szöveg keletkezéséhez és a jaumkippuri liturgiába való befogadásához vezettek, ráutaltam már a bevezetésemben. Az asszimiláció mégis megalkudott és tekintettel lévén az ellenséges támadásokra, egyes községekben és templomokban törölték a K. N. szövegét, elég helytelenül, az ünnepi liturgiából. Idézem *Elbogen* Iszmár erre vonatkozó nyilatkozatát. „*Sehol a K. N.-ről szóló forrásokban nem találunk olyan helyet, amely támpontot nyujtana az etikai felfogással való összeütközésre: minthogy az összes szaktudósok és a halachának tanítómesterei mind megegyeznek abban, hogy a K. N. nyilatkozata csak saját személyére, vagy a közösség rituális hitéletére vállalt kötelezettségekre vonatkozik, melyek alóli feloldásáért esedezünk.* Tudvalevő dolog és közismertes tény az, mily emelkedett ünnepi hangulat és mennyi szárnyaló költői lendület fűződött, az évszázadok folyamán a szent szöveghez. Ezt a lendületet a liturgiai darab nem annyira tartalmának, mint inkább a jaumkippuri nap beköszöntésének s az ünnepi pillanat megrázó erejének köszönheti. A legnagyobb ünnepünk szentsége az, amely csodás hatást gyakorol a mi lelkünkre és vallásos érzelmet vált ki belőlünk. Ennek a fennkölt érzelmenek szárnyain szállnak a fenséges és megkapó dallamok, melyek a felekezet szűk kereteiből kiemelkedve, messzire terjesztették el a K. N. hírét és dicsőségét. (Elbogen: *Der jüdische Gottesdienst in seiner geschichtlichen Entwicklung*. Leipzig, 1913. 154 l.)

BEFEJEZŐ ÖSSZEFOGLALÁS

Fejtegetésemben utaltam arra, hogy mily erélyesen kelt Hermann L. Strack az évszázadokon át hagyományosan megőrzött K. N.-szöveg védelmére. Elbogen Iszmár pedig kimutatta a fentemlített nyilatkozatban, hogy a K. N.-ről szóló összes haláchikus forrásokban nem található egy olyan hely, amely összeütköznék az etikai felfogással. Ellenkezőleg: az összes szaktudósoknak és a halacha tanítómestereinek véleménye a tiszta és magasztos erkölcsi felfogást tükrözi vissza.

Jellemző a fennkölt zsidó gondolkodásra az a tény, hogy milyen nagy gondot okozott a zsidó hívőnek fogadalmá hűséges teljesítése. Ha például valaki magában tesz fogadalmat, azután kiment az eszéből és elmulasztotta teljesítését, akkor a K. N.-formulában kér feloldást Istentől. Közismertes, mennyire irtózik a jámbor zsidó az eskütől és igyekszik azt lehetőleg elkerülni. Fél, hátha cserbenhagyja az emlékezete és tévedésből a hamis eskü bűnébe eshetik. Ezt tekinti a legnagyobb bűnnek, amely megbontja az erkölcsi világrendet!

Mindezek a tények beszélnek és tanubizonyságot tesznek arról, hogy a zsidó ígérete és adott szava szent és sértetlen!

KOREIN DEZSŐ: REB KIVE PÓPE

Hazánkban ötven évvel ezelőtt két Reb Kive élt. Mindkettő Chaszam Szófer unokája volt. Az egyik, „Reb Kive Pópe“ szülővárosomban, Pápán lakott, a másik pedig Miaván. A pápai Reb Kive, recte Schreiber Jakab, a krakkói főrabbinak és akkori osztrák reichsrati képviselőnek méltó fia volt. Ügylátszik Reb Akiba hagyományos családi név a Chaszam Szófer családjánál, ősök, R. Akiba Éger iránti kegyeletes tiszteletből. A mostani pozsonyi főrabbi szintén R. Akiba nevet viseli.

*

Már egyízben írtam a Chaszam Szófer megdicsőült pápai unokájáról, a mult század végebeli hatalmaselméjű és az ország határain kívül is kiváló tudós hírében állott Schreiber Akibáról, akit köznyelven mint „R. Kive Pópe“ ismertek. Erre a kívül-belül csodaszép emberre illett a zoltárok gyönyörű verse: „Szépségesebb vagy az ember fiánál, előmlik a háj ajkaidon, ezért áldott meg az Örökkévaló téged.“ Boldogult édesatyám házához őszinte baráti kötelék és üzleti vonatkozások is fűzték Reb Kivet, aki majdnem naponként megfordult nálunk és egyik testvér-öcsém kváatterje (nem, mint némelyek hamisan mondják, keresztapja) volt. Nagyobb üzleteket együtt bonyolítottak le, ami akkor a vagyonosabb hittestvéreknél szokás volt. Természetesen mindig kölcsönös bizalommal, baráti szeretettel, tisztességgel és megértéssel. Barmiczvóm alkalmából a szokásos charifusz-dróse után felállott Reb Kive és harsány hangon megadta nekem „chóver“-t. „Mától fogva“ — mondotta — „Reb Dóvid a neved!“ Erre a kitüntetésre mai napig is büszke vagyok.

A pápai nagy bészhamidrosban ültek az akkori kiváló talmudtudósok, élükön a lángeszű R. Kive Schreiberrel. Magasra csapkodtak a „jam hatalmud“ hullámai és a logika éles fegyvereivel vitatkoztak akkor a nagytudású pápai talmudbölcsék. Csak R. Kive ült nyugodtan nyitott folián-sok előtt, behúnyt szemmel, karosszékében hátradülve. Hosszúszárú pipájából olykor egy-egy erősebb füstkarikát fújt a levegőbe és a leghevesebb vitát rendszerint mosolyogva döntötte el egy analóg talmudítéletre való hivatkozással, amelynek traktátusából, még a megfelelő pontos lapszámokra is hivatkozva, idézte döntő érveit. Ez volt R. Kive Pópe, a mély tudás és magasröptű szellem valóságos élő szobra. Ennek előrebocsátása után eleveníttek fel néhány reminiscenciát, R. Simon Schreiber krakkói főrabbi és osztrák reichsrati képviselő, nagytehetségű és minden tekintetben méltó fiáról, R. Kive Schreiberéről.

*

A pápai nagy bészhamidros melletti kis teremben tanultak a könnyebbkaliberű *bnétaurók*, akik között ültem én is naponként. Tanulás után közös *máriv*-imára bementünk a nagyterembe, hol a nagyok ültek. Rendszerint abban a szerencsében részesültem, hogy együtt mentünk haza R. Kive-vel. Egyízben minden különös bevezetés nélkül, teljesen meglepetésszerűen azt mondja nekem R. Kive:

— Tulajdonképpen mért nem akarja feleségül venni a leányomat?

Akkor huszonkét éves voltam és megboldogult drága feleségemhez engem az ifjúkori ismeretség ideális arany-szállai fűzték. Annyira meglepett tehát R. Kive kérdése, hogy szótlánul ballagtam mellette. Mire ő a következőképpen folytatta:

— Az én lányomnak harmincezer forint hozománya van. Tudja hogyan? Tízezer forint készpénzt adok, tízezer forintot megér a szépsége (amiben teljesen igaza volt R. Kivenek) és tízezer forintot megér a *jichusz*, hiszen a Chaszam Szófer dédunokája.

Ilyen szellemesen állította össze R. Kive Pópe leánya hozományát.

*

A százéves, ma is fennálló, nagyhírű Krausz és Korein cég akkori diszponense voltam. Boldogult sógoromhoz, a cég főnökéhez, Krausz Vilmoshoz (Deutsch Gézáné úrnő

édesatyjához) gyakran bejárt R. Kive Pópe. R. Kive saját személyére igen takarékos ember volt. A jótékonyág terén azonban gavallér, aki főleg az érdeemes talmudtudósokat támogatta bőkezűen. Egyízben a következő szavakkal állított be hozzám:

— R. Dóvid, adjon el nekem egy nadrágra való sima, szürke szövetet, de olyant, amilyent állandóan raktáron tartanak, hogy a jövő évben, ha a Mindenható éltet, majd vehessek hozzá ugyanabból a szövethől kabátot és mel-lényt is.

— Furcsa ez, kedves R. Kive — mondom. — Hisz a legjobb szövet is egyévi használat után enged színéből és így nem lesz egyforma öltönye!

— Éppen ezt akarom, kedves fiam, mert ha majd rá-nézek a kabátomra, tudni fogom, milyen színe volt a nad-rágomnak; ha pedig rátekintek a nadrágomra, látni fogom, milyen színe lesz majd a kabátomnak.

*

A nagytemplomba járt R. Kive imádkozni. Egyszer az évekig megszokott helyét felcserélte és a másik oldalra ment. Midőn megkérdeztem, miért hagyta ott „mókaum kevuót“, a megszokott helyét, hisz bölcsünk szerint lehetőleg egy és ugyanazon a helyen kell az ájtatoskodást elvégezni, a következő rögtönzött, szeilemes választ adta:

— Ismeri azonban, kedves barátom, bölcsünk egy má-sik szentenciáját is: „Bemókaum sebáálé tsüvó aumdim, én czádikim gmurim jechaulim láámaud.“ „Ahol a megtértek állnak, ott egy régi valódi jámbor nem foglalhat helyet.“ Pár nap óta egy megtért mészároslegény, egy bálsuve jött közvetlen mellém a templomba. Ez a hatalmas szál ember oly lármával, fegyelmetlenül, valóságos handabandázással imádkozik, hogy ott én most már nem állhatok...

*

Egyízben Bécsben találkoztam R. Kivevel, aki kérdezte, hol fogok ebédelni?

— A közismert Wiener-féle vendéglőben — mondtam.

Maurice Gottlieb: Ünnepi áhitat

OMZSA IZRAELITA CSALÁDI NAPTÁR AZ 5701-IK ZSINAGÓGAI ÉVRE

— Dr. Ribáry Géza közreműködésével szerkesztette: dr. Kohn Zoltán, a P. I. H. tanfelügyelője. A naptári részt összeállította: Fábíán Ferenc, a debreceni izr. hitk. főjegyzője. —

A magyar zsidóságnak a nemzet életében való elhelyezkedését két határkö jelzi: az egyik az egyenjogúsítás, amely a középosztályba való beilleszkedésre utal a zsidóságot, a másik: a hivatalosan engedélyezett *Omzsa*-mozgalom, amely nyílt bevallása annak, hogy a zsidóság helyzete a középosztályban megrendült, amióta a törvények megtiltják, hogy az értelmiségi és szabad pályákon korlátlanul elhelyezkedhessenek. A magyar zsidóság életében három év óta osztálycsere történik: a középosztálybeliek és kispolgárok akaratukon kívül a munkásosztály tagjaivá válnak. Hogy ez a folyamat aránylag ilyen símán történhetik meg, az elsősorban az *Omzsa* érdeme. Az *Omzsa* ma már nemcsak egy gondolat, jelszó, vagy jótékonyági szervezet, hanem mozgalom, amely hosszú évtizedek szemlélődő tétlensége után, mint a különleges helyzetben élő magyar zsidóság jellegzetes megmozdulása, arra hivatott, hogy a társadalmi osztályokban elkülönült és vallási árnyalások szerint szétagolt magyar zsidóságnak olyan szerve legyen, amelyet minden zsidó magáénak vallhat, benne látva megvalósulva olyan zsidó gondolatokat, mint: a testvériség és a felebaráti szeretet. Első pillanatra az *Omzsa* valami egészen új szervezkedésnek látszik, de lényegében és valójában az *Omzsa* régi zsidó hagyományt folytat, kelt életre s valósít meg. Korunk követelményeinek megfelelően igyekszik azt a prófétai gondolatot tette váltani, amely azt hirdeti, hogy túl az osztályi és egyéni érdekeken, a zsidó ember felelős embertársaiért. Ilyen értelemben az *Omzsa* a zsidó felelősségérzet megnyilvánulásának mozgalma, amely támogat, munkaalkalmat teremti, az emberben nem egyik vagy másik társadalmi osztály szegényebb, vagy gazdagabb tagját látja, hanem a testvért, akihez annál több szeretettel kell közeledni, minél szomorúbb sorsban él. Szervező erő, erős akarat és kitartás: ez az, ami az *Omzsa* sikerét biztosítja. E jeles tulajdonságok szerencsésen egyesülnek dr. Ribáry Gézában, aki dr. Kohn Zoltánnal karöltve most az „*Izraelita Családi Naptár*” hasábjain a magyar zsidóság vezetőit szólaltatja meg, hogy valljanak az *Omzsáról*.

Heller Bernát az agáda szivárvány hídját repíti fel, hogy összekulcsolva mutasson és jelent, egy nagy tudos fölényes ismereteivel mutassa ki letűnt korok zsidóságának áldozatkészségét. Pompás lélektani megfigyelésekkel alátámasztott tanulmányt közöl dr. Kohn Zoltán: „Mit mondana a sötéten látó egy *Omzsa* ülésen” címen.

Ribáry Géza (*Omzsa*), Rosenák Miksa (Zsidó jótékonyosság tegnap és ma), Munkácsi Ernő (Elmulasztott alkalmak), Bernstein Béla (*Omzsa*-gondolat és *Omzsa*-cselekedet), Polgár György (A Pártfogó Irodáról), Katona József (Levél egy ifjúhoz), értékes gondolatokban gazdag cikkeken fejtegetik az *Omzsa* teendőit.

Várnai Zseni (Csak a szívedre hallgass), Csörgő Hugó (A mélységből), Pap Károly (A jótékonyaságról), Klein Ábrahám (Táslich), Barát Endre (Temetőben), Martin Buber után Gedő Simon (Az elveszett fény), Fábíán Tibor (Példázatok az *Omzsa*-predikációhoz), szép, szívhez szóló költeményekben, elbeszélésben és eszme-futtatásban mélyítik el az *Omzsa*-gondolatot az olvasóban. A naptári rész tartalmas, mindenre kiterjedő gondossága Fábíán Ferenc hozzáértését dicséri. A gyönyörű külső és belső címlapot Gábor Béla tervezte.

Gervai Sándor

— Ön ma eljön özvegy Müllernéhez, jól és olcsón fog ebédelni és ezzel egy jóra való, szegény özvegyet is támogat.

Ott találkoztunk. Az asztalnál R. Kive mellett ültem. Rendes szokásom szerint egy egész menüt rendeltem. R. Kive, aki mint említettem, saját személyére igen takarékos volt, csupán levest, főzeléket és egy darab kenyeret evett. A fizetésnél részemről igen olcsónak találtam az ebédet és kértem az asszonyt, engedje meg, hogy ugyanannyit fizethessek, mint megszokott vendéglőmben. Ezt ő szerényen elhárította azzal, hogy így is megtalálja számítását. R. Kive azonban magának találta a frugális ebédszámláját, mire a vendéglátó özvegy szegény, kopottas ruhájára mutatva így szólt: „Láthatja kedves Reb Kive, milyen drága ruhát viselek, mert csak ilyen futja a kifőzdémből.”

— Kedves asszonyom — válaszolta R. Kive — én ezen nem csodálkozom, mert aki naponként ily drága vendéglőben étkezik, annak szebb ruhára nem telik.

Természetesen ez R. Kive szokásos szellemessége volt, aki valóságos felhajtója volt a szegény özvegy házi vendéglőjének.

*

Egy más alkalommal a bészhamidrosból hazajövet azt kérdeztem: R. Kive, mi szépet tanultak ma a tanházban? Mire azt válaszolta: A mai tanulásunk annyit ért, mint a vacsorám.

— Hát mi jót fog vacsorázni, kedves R. Kive?

— Nem is érdemes arról beszélni: hagymás burgonyát fogok kapni, az lesz a mai vacsorám, de nem is érdelek mást.

Erre szétváltunk. Nekem azonban aznap este dolgom volt sógoromnál, aki mint írta, R. Kive házában lakott. A földszinti nyitott ablaknál önkénytelenül is bepillantottam az asztalnál ülő R. Kivere, aki előtt a bemondott burgonyapürén kívül egy hatalmas libamáj is díszelgett. Erre bekopogtatam az ajtón és ő az őt jellemző kedvességgel beinvitált magához vacsorára. Ezt nem fogadhattam el, de a kövekezőket mondtam R. Kivének:

— Rendkívül meglepett, hogy az Ön világszerte elismert nagyszerű emlékezőtehetsége ez egyszer cserbenhagyta, kedves R. Kive! Az úton nekem csak a burgonyáról beszélt és elfelejtette bemondani azt a kis félkilós libamájat, amit ott az asztalon látok.

Nagy emberem kissé zavartan és kényszerült mosollyal fogadta csípős megjegyzésemet.

*

Egyízben R. Kive szép szakállát kissé megrövidítette, ami bizony nem is jól illett hatalmas természetéhez. Kérdésemre, hogy miért változtatta meg eddigi szakállviselését, következőleg válaszolt: „Egy széferben olvastam, ha valakinek három ökölnyinél (téfach a héber mérték neve) hosszabb szakáll van, az egy sajte, azaz balga ember. Erre megmértem szakállamat és pedig fordítva, nem felülről lefelé, hanem alulról fölfelé és ott, ahol a három téfach végződött, ollóval levágtam a szakállt. Mikor a tükörben magamat megnéztem, megijedtem a véghezvitt szakállrontáson és a széferhez azt a glosszát írtam, hogy: én is tanuskodhatom a tétel igazán mellett, mert amíg megvolt a három téfachnál hosszabb szakállam, oly balga voltam, hogy annak feleslegét rosszul vágtam le.

*

R. Kive Pópera illik bölcséink ismert mondása: „*Szichasz chulin sel talmidé chachomim cerichin limud* — talmud-bölcsék profán társalgási beszédei is tanulságosak.” Tanulni lehetett ily kiváló tudósok társaságában és holdogán gondolok vissza pápai ifjúkoromra, amelyet R. Kive Pópe atyai barátom szellemes társaságában tölthettem. A tudás és szellemesség harmonikusan összpontosult ebben a rendkívül impozáns külsejű, áldottemlékű szép férfin.

Felelős szerkesztő és kiadó: DR. PATAI JÓZSEF

Kiadóhivatali igazgató: VIRÁG GYULA

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, V., Vadász-u. 11.

Hungária Hirlapnyomda R. T. Budapest. Felelős: Bánó Lehel igazgató

Engedélyezve: 20700/1938 XII M. E. sz. alatt

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

Ú J K Ö N Y V E K

FISCHER FÜLÖP:

MI AZ IGAZSÁG A TALMUDRÓL

A sárospataki főrabbi eme 88 oldalra terjedő, alapos szaktudásról, az idevonatkozó irodalom kiváló ismeretéről tanuskodó, fényes tollal megírott könyvét, amely a „*Rohling contra Bloch*“ perrel, *Luzsénszky* hirhedt Talmudjával, a Talmud mivoltával, keletkezésével, etikájával, humanizmusával, filozófiájával foglakozik, amely érdekes sorokat szentel a zsidó szellemiség, a rituális vérvád témájának, valóban nagy olvasóközönséget érdemelne, nemzsidó és zsidó körökben egyaránt.

Azonban nemzsidó olvasótáborra most ne számítsunk, *elégdjünk meg zsidó érdeklődő közönséggel.*

E soroknak nem célja a könyv ismertetése, hanem csupán az, hogy közönségünk figyelmét felhívjuk *Fischer Fülöp* főrabbi eme legújabb szellemi termékére és hogy tisztelettel megkérdjük szerzőtől a következőket:

Midőn a „*Rohling contra Bloch*“ perről szól, miért nem említi Blochnak *Erinnerungen aus meinem Leben* (I. köt., Wien 1922., 380 old.) c. könyvét, amelyben igen érdekes módon tárgyalatik az annakidején nagy port fölvert, az egész kultúr világ élénk érdeklődését felkeltett Rohling—Bloch-ügy? Miért teszi a szerző említés tárgyává csak dr. *Josef Kopp* (Bloch védője) *Zur Judenfrage* c. kétségtelenül olvasásra és tanulmányozásra fölülte érdemes könyvét és elhallgatja mélyen Bloch grandiózus művét, *Israel und die Völker* (Wien 1922., 830 old.), amely Rohling és a Rohlingok „talmudi“ vonatkozású munkáit porrá zúzza, a talmudvédő irodalom legfényesebb és legértékesebb terméke, minden művelt zsidó ember könyvtárában kell, hogy helyet foglaljon, minden rabbi gyakori olvasmánya és tanulmánya kell, hogy legyen?

Midőn a szerző a *Luzsénszky*-féle talmud-perrel foglalkozik, miért tesz említést csak *Kmoskó* szakvélemény-jelentéséről, miért nem látjuk említve *Blau Lajos* szakvéleményét is, amely a *Magyar-Zsidó Szemle* 1931. évfolyamának 119—138. oldalain jelent meg, *Luzsénszky*nek relatíve sok talmudi „idézete“ a kritika bonckése alá veszi és bebizonyítja, hogy a *Luzsénszky* *in talmudicis* analfabéták?

A magyarnyelvű talmudi vonatkozású irodalom érintésénél szerző megemlíthette volna nemcsak *Blaunak* *Mi a Talmud?*-ját, *Blau—Hevesi—Weisznak* *Etika a Talmudban*-ját, hanem *Eisler* Mátyásnak értekezését is a Talmudról és *Molnár* Ernőnek *A Talmud Könyvei* c. kitűnő könyvét is.

Egyebekben hön óhajtjuk, hogy *Fischer Fülöp* eme jeles könyvét, amelynek ára csak egy pengő, minél szélesebb körök olvassák, mert ez a mű nemcsak tudásunkat, hanem önértetünket, zsidó önértetünket, a zsidóság szentiségében való hitüket is gyarapítja. *dr. Enten Munó*

KÁZMÉRI KÁZMÉR: BIRO-BIDJAN

Az orosz szovjetek egyik tagja ez a zsidó szocialista köztársaság. Keletkezésének történetét és mai helyzetét ismerteti a *Kázméri Kázmér* kis műve. Tegyük hozzá: nagyszerűen! Mert jobban és okosabban fölfogni a zsidóság sorsát, a világban való lehetőségét nem lehet, mint ahogyan ennek a könyvnek írója tárja elénk kis műve oldalain.

Nincs ebben a kis könyvben nyoma sem annak a csűrös-csavarásnak, két helyre, sőt több helyre kacsintgatásnak, beteges elfogultságnak és áleszmények, álremények

dédelgetésének, mint amely hasonló munkákat — sajnos — jellemezni szokott. A szerző mintha azt kérdené magamagától: számot vettem-e eléggé egy betegségnél a súlyosságával és az orvossága keserűségével, mert meg akarok gyógyulni, vagy pedig nyavalyogni akarok és a nyavalygás enyhületeiben keresek vigaszt? ... Hát itt egyenes a felelet a kérdésre és ez az, hogy: félmegoldások eredménye a szenvedés és romlás, tehát elvetendő módszer!

Tévedések, persze, akadnak itt-ott a könyvben. De lényegtelenek. Arra gondolok például, ahogyan a zsidóság őskori és ókori történetét állítja elénk a szerző, vagyis, hogy a zsidók törzsét, mint egészen elkülönült közösséget kezeli a sémfajú népek hatalmas táborában, holott hát a legújabb és elfogultságtól mentesebb kutatás már jól megmutatja, hogy az egész Földközi-tenger vidékét behálózott, úgynevezett föníciai kultúra levált részei a későbbi semita népalakulatok és kultúrhatásuk sokkal messzebb sugárik más népalakulatokra is, mint a régebbi történetírás elismerte. Ebből a tényből sokkalta könnyebb a zsidóságnak egész lelkiségét megérzékeltetni, mint ahogy szerző próbálja ezt azzal, hogy a zsidóság mint kezdetleges pásztor- és földművelő nép mintegy közvetítőként ékelődött az egyiptomi és mezopotámiai kultúrák közé.

De ez, mondom, mellékes ügy. Főszempontjaiban semmiképpen sem téved a szerző. Ahogy bátran kiírja, hogy: a zsidóságnak boldogulása olyan alapokra épül, amiket a legcsekélyebb megrázkódítás egészen a végpusztulásig taszít alá, ez bizony bátor és okos beszéd a szerzőtől. És ha itt, száraz és kérlelhetetlen logikájú levezetéseiből árad a fájdalom, annál rajongóbb, lelkesebb a hangja, mikor kiutat, reményt lát népe számára, ennek a talpalatnyi kis köztársaságnak létében, ahol a zsidóság — úgy mint egyébként Palesztinában is — megmutatja, hogy életereje az őserdei viszontagságoktól kezdve bírja az iramot, mint akármely más népé, főleg olyanoké, amelyek csakis a más népközületeken való élősdiség egyetlen tehetségét ismerik el csak a zsidóság létalapjának.

Úgy tudom, hogy szerzőt nem nagyon kápráztatja el, amilyen fogadtatásban részesül népe között műve. Pedig erről a könyvről bátran állíthatom, hogy nemcsak azoknak ajánlanám, akikről föltehetem, jó véleménnyel maradnak felőle, hanem főleg azoknak ajánlanám elolvasásra és megszívelelésre, akik eleve rossz véleményt táplálnak irányában. *Tersánszky J. Jenő*

Mindent megtalál nyolc házban levő raktárainkban

Használt és új

iroda
lakás
antik

BUTOR

vétel
eladás
csere
kölcsonzés

Csillárok, műtárgyak * Perzsa-torontáli szőnyegek
Kombinált szobakülönlegességek

Áruházi rendszer

UNIVERSAL VII, Wesselényi-u. 8.
Telefon: 137-842, 135-869.

Használt ruhát,

mindennemű tárgyat megvesz, la szövetre becserél
Nutovits, VIII., Népszínház-u. 26. T. 141-467

SIRKÖVEK

PFEIFER ÉS HESZKY kőfaragómesterek sírkőraktára
Budapest, VII., Károly király-út 3/c
Dob u. sarok Tel. 1-349-95
RENDKÍVÜLI OLCSÓ ÁRAKI

Ami a szülőket legjobban érdekli
**Leány- és fiúruha,
Leány- és fiúkabát**

LITZMANN IRMA
Budapest, VI. ker.,
Király-utca 18. sz.

Hajszálak végleges kiirtása villannyal.

Szépségápolás. Szemölcsirtás. Quarz.
Pollák Sarolta kozmetikai intézete,
Andrássy-út 32. I.

Cégem specialitásai (házikezelésre):
„Miracle“ szőrtelenítőszer
vagy „Miracle“ szőkitőke-
nőcs.

„Miracie“ krém, szappan,
pouder, rouge, a kozmeti-
ka vívmánya

(Kérjen
prospektust.) Tanítványképzés.

F Ü R T H

lakástakarító- és féregirtó vállalat

Budapest, V, Csáky-utca 7. II. em.

Telefon: 1-244-55

Lelkiismeretes munka

Prima referenciák

**Üvegtetőcserép
és Eternit**

szabványméretű
drótbetétes üveg

IFJ. WEISS GYULA

Budapest, V., Vadász-utca 29.

ÜVEGHÁZ

Telefon 110-114

Elegáns

**CSECSEMŐ-
KELENGYÉK**

SZÉKELY JENŐ

PETŐFI SÁNDOR-UTCA 9

EZÜST

DÍSZMŰÁRU, EVŐESZKÖZÖK GYÁRI ÁRBAN

SCHLEIFER

EZÜSTÁRUGYÁR, VII., KAZINCZY-UTCA 10.

TELEFON: 143-528

RAKTÁRON LEVŐ

síremlékek

mélyen leszállított áron

Lőwy-nél Budán

II., Fő-utca 79 (Pálffy-tér mellett)

Telefon: 35-15-81

Szőnyegfonalak és szőnyeg alapanyagok,
**FÜGGÖNYÖK, FÜGGÖNYKELMÉK,
KÉZIMUNKACIKKEK,**

fonalárúk, harisnyák és divatcikkek.
Kötöttárúk méret után is rendelhetők.

S Z E K E R E S

BUDAPEST, Rákóczi-út 63. szám. Tel.: 142-491

FIÓK: MATYASFOLD

Orthopäd luxuscipőt készít

FRIEDMANN LAJOS, ÚJPEST, ÁRPÁD-ÚT 146

Telefonhívó 295-274

Szombaton zárva

tökéletes

KLISÉ

König és Bayer

WESSELÉNYI-ÚJ ES ALMÁSSY-TÉR SAROK
VII. CSÉNGERY-UTCA 1.

T: 135-991